

Juridiska institutionen
Juristprogrammet höstterminen 2017
Examensarbete, 30 hp

**Pluralistiska maktdiskursers och globala
marknadsmekanismers påverkan på fullgörandet av de
mänskliga rättigheterna**

Petra Baalbaki

Handledare: Filippo Valguarnera

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Förord

När jag var yngre fick jag lära mig att om man ville bli någonting, så skulle man bli jurist.
Nu förstår jag att det är juridiken som behöver oss för att bli någonting.

Det är makt.

Innehållsförteckning

Förkortningar	4
1 Makt(erna)	5
1.1 Syfte	6
1.2 Verklighetsbild	7
1.2.1 Metod	7
1.2.2 Teori och material	8
1.2.3 Struktur och disposition	10
1.3 Avgränsningar och diskursens disciplinering	10
1.4 Diskurs(erna)	11
2 Prolog	13
3 De mänskliga rättigheterna	15
3.1 FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna	16
3.2 Multilaterala och regionala konventioner	16
3.3 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna	17
3.4 Mänskliga rättigheter ur ett horisontellt perspektiv	17
4 Normskapande CSR-standardisering	19
4.1 Vad är Corporate Social Responsibility?	19
4.2 CSR:s arbetsmetoder	20
4.3 FN:s Global Compact	22
4.4 FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter	22
4.5 ILO:s trepartsförklaring	23
4.6 OECD:s riktlinjer för multinationella företag	25
4.7 Global Reporting Initiative och hållbarhetsredovisning i ÅRL	25
4.8 Sammantaget	26
5 CSR: självreglering eller skenreglering?	27
6 Rapporter	30
6.1 Val av marknadsaktör	30
6.2 Val av offentliga rapporter	31
6.3 Sammanfattat resultat	32
6.3.1 Underleverantörer	34

6.3.2	Minimilön och levnadslön	36
6.3.3	Slutsats	38
7	Normens sanktion och rättslig diskrepans	39
8	Marknaden som självreglerande system och dess rättsliga funktion	43
8.1	Företaget som rättssubjekt	43
8.2	Den frivilliga grunden.....	44
8.3	CSR:s inre motsättningar	46
8.4	CSR:s ekonomiska handlingsmekanismer över rätten	50
8.5	CSR som rörelse	53
9	Avförmänskligandet	55
9.1	Det plurala maktförhållandet	55
10	Avslutande reflektion	61
	Käll- och litterautförteckning	62

Förkortningar

ABL – Aktieföretagslag (2005:551)

CSR – Corporate Social Responsibility

ECHR – Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

EU – Europeiska unionen

FLA – Fair Labor Association

FN – Förenta Nationerna

GRI – Global Reporting Initiative

H&M – Hennes & Mauritz AB

ICCPR – Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

ICESCR – Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

ILO – Internationella arbetsorganisationen

OECD – Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling

SOMO – Centre for Research on Multinational Corporations

ÅRL – Årsredovisningslag (1995:1554)

1 Makt(erna)

Detta är en text om makt(er). Om rättigheter. Och värden. Om rätten. Eller avsaknaden av rätten. Det som inte syns av rätten. Det som rätten inte är. Som också utgör rätten.

1.1 Syfte

Det övergripande syftet med denna text är att hävda att de mänskliga rättigheterna bygger på ett föråldrat grundantagande eftersom rättsområdet tar utgångspunkt i en ensidig maktförståelse kring staters suveränitet. Denna föråldrade syn belyses när den kopplas till en ny förståelse för hur olika maktdiskurser kan ta sig uttryck genom varandra och hur diskurser kan agera som påverkande element. Istället för att fokusera på att fastställa vad rätten är kommer denna text således ändamålsenligt att fokusera på vilka delar som rätten utgörs av och vilka delar som lämnas utanför. Genom en belysning av dessa delar avser jag att ge en förklaring till hur ekonomiska mekanismer kan påverka rättskapande aktörer att acceptera en avsaknad av reglering till förmån för en alternativ reglering i form av ett bredare självstyre. Dessa alternativa regleringar kan exempelvis bildas genom självreglerande normer vilket kan resultera i en effekt av att rättsordningen företräder somliga intressen framför andra. Denna slutsats dras eftersom ett normskapande öppnar upp för ett större handlingsutrymme i relation till en rättslig reglering. Det kritiska perspektiv på rättens innehåll som texten kommer att utgå ifrån grundar sig således på en motsättning av att se rätten som neutral och objektiv eftersom jag anser att även rättens avgränsning kan utgöra ett rättsligt relevant ställningstagande som ger upphov till en värdeyttring.

Det som kommer att redovisas och analyseras är idén om Corporate Social Responsibility,¹ även känt som företags samhällsansvar. CSR grundas på en identifiering av ett utökat företagsansvar gentemot ett antal samhälleliga intressen utöver ett strikt ekonomiskt perspektiv och har i dagens samhälle tagit sig uttryck genom att vi exempelvis talar i större utsträckning om företags samverkan med samhället och hållbart företagande. Detta utökade ansvarstagande som CSR strävar efter ska ske genom frivilliga incitament till skapandet av en självreglering för att höja standarden för exempelvis multinationella företags² ansvar i relation till de mänskliga rättigheterna. Genom uppsatsen avser jag att redovisa hur CSR började användas allt mer som begrepp och utvecklas som idé av marknadsteoretiker, internationella rättskapande aktörer och privata marknadsaktörer som en reaktion på påtryckningar för en ökad reglering kring företagsansvaret. Med denna redogörelse kommer jag vidare framföra varför jag anser att CSR bygger på ekonomiska normer och inte människorättsliga normer samt varför detta är av vikt att särskilja för rättigheternas uppfyllande.

De infallsvinklar som har valts för att synliggöra rättens relation till den ekonomiska strukturen har grundats på en analys av hur marknadsmekanismer kan påverka både nationell och internationell lagstiftning. Hur denna påverkan tar sig uttryck kommer sedan att utvecklas för att påvisa kopplingens delaktighet till staters tillkortakommanden rörande de mänskliga rättigheterna. Rättigheternas utformning kommer att problematiseras utifrån när det uppstår en diskrepans mellan skyldighet och ansvar utefter traditionellt vedertagna roller som jag anser inte längre är fullt applicerbara. Detta påverkar i sin tur det rättsliga skyldighetsförhållandet för kränkningarna. Jag anser att det krävs ett större maktperspektiv där det återfinns andra

¹ Fortsättningsvis benämnt CSR.

² När begreppet multinationella företag används syftar detta på när situationen är specifikt applicerbart på just multinationella företag. När endast begreppet företag används syftas det mer på enheten generellt, där dock multinationella företag alltid ingår.

roller än den traditionella synen på statssuveräniteten och en fokusering på den inhemska kapaciteten att reglera globala företagsverksamheter. Denna föreställning tar avstamp i en global marknadskontext där multinationella företags omsättning överskrider BNP i flera utvecklingsländer vilket därmed kräver en ny syn på vilka sammansättningar som kan utgöra maktaktörer gentemot skyddsvärda intressen och intressenter.³ Förståelsen för maktens pluralitet bör därefter aktualisera ett krav på förändring för hur rättigheterna konstruerats efter fördelningen av rättslig skyldighet.

För att uppnå textens syfte kommer en inledande utläggning göras kring de mänskliga rättigheternas aktuella utformning och CSR:s metoder som ett uttryck för marknadens normskapande. Detta görs för att få en inledande konkret förklaring kring hur rättens värde kan ta sig uttryck i verkligheten, vilka funktioner de har och vilka effekter dessa ger. Det är därmed denna utläggning som sedan kommer utgöra den konkreta exemplifieringen och analysmaterialet för den senare delen som återkopplar till textens huvudsyfte om rättens underliggande värde.

Eftersom jag genom denna text vill hävda rätten som en skapad och subjektiv värdebärare är det därmed av vikt att även markera att inte heller denna text är undantaget denna syn på rätten. I likhet med allt annat utgör detta endast ett perspektiv på rätten, utifrån min egen ståndpunkt som författare.

1.2 Verklighetsbild

Jag har delvis valt att söka efter perspektiv bortom de traditionellt juridiska texterna och istället blickat åt andra hållet för att kunna se den större bild i vilket rätten agerar inom. Detta har även gjorts för att få ett annat perspektiv än det strikt rättsliga. Eftersom jag personligen har ett intresse för rättens underliggande struktur och värderingar har jag valt att undersöka rättsområdet från ett perspektiv som belyser just dessa typer av frågor om rättens djupare innehåll. Detta görs för att återkoppla till syftet och påvisa ett annat synsätt på rätten än uppfattningen om rätten som objektiv, neutral och som att den endast tar ställning till uttalade värderingar.

1.2.1 Metod

En rättspolitisk metod har tillämpats för textens huvuddel för att problematisera och ifrågasätta de utgångspunkter som de mänskliga rättigheternas utformning bygger på genom fastställandet av en aktör. Rättspolitisk metod har därmed använts för att kunna kritiskt granska och påvisa vilka värderingar som den aktuella utformningen kan ge upphov till i relation till vilka värderingar som jag anser att rättsordningen borde ge upphov till för att kunna tillgodose de mänskliga rättigheterna på ett mer tillförlitligt sätt. Den rättspolitiska metoden stannar därmed inte vid att analysera ett rättsligt fenomen utan frambringar även en vidare analys kring varför en förändring bör ske.⁴

³ Grafström, Maria, Göthberg, Pauline & Windell, Karolina, *CSR: Företagsansvar i förändring* (2015) s. 39.

⁴ Se Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* (2015) s. 48 om det större argumentationsutrymme genom en rättspolitisk metod.

Texten kommer vidare att i den inledande delen utgå från rättskällevärdet som en metod för att fastställa hur reglering sker inom folkrätten och hur de mänskliga rättigheterna ser ut idag.⁵ Eftersom CSR dock inte är reglerat i traditionell bemärkelse och intresset inom rättsområdet är just fokuserat på avsaknaden av en bindande rättslig reglering blir den formella rättskällevärdet mindre betydelsefull i textens senare skede. Det som ska undersökas är följaktligen varför en avsaknad finns till förmån för skapandet av en branschpraxis. Däremot blir rättskällevärdets starka hierarkiska uppbyggnad central för att utvärdera CSR:s rättsliga potential med hänsyn till förhållandet mellan norm och rättsregel, sett ur ett skyddsrättsligt sammanhang.

Jag använder mig vidare av empirisk metod i form av redovisning av CSR-rapporter. På samma sätt som domar och myndighetsbeslut kan redovisas för att utvärdera den faktiska tillämpningen av lagstiftning har jag valt att redovisa rapporter för att utvärdera den faktiska tillämpningen av CSR. Syftet med redovisningen av rapporterna är för att kunna använda det insamlade materialet som sammanställts för att sedan kunna dra allmänna slutsatser om tillämpningen.⁶ Genom detta kan det göras en vidare analys kring hur de kommunikativa delarna av CSR kan användas. Eftersom CSR till stor del är utvecklat i den privata sektorn avviker utvärderingen från de traditionella juridiska arbetssätten och genom detta vill jag påvisa att det rör sig om informella beteenden snarare än en planerad reglering. Hur urvalet av rapporter har gått till redovisas i avsnitt 6 i samband med utläggningen. Denna uppdelning har gjorts eftersom jag anser att läsaren bättre kan tillgodose sig valet av rapporter efter att en större redogörelse kring CSR har gjorts.

1.2.2 Teori och material

Genom att använda mig av ovanstående rättspolitiska metod kommer jag vidare att sätta de mänskliga rättigheterna i ett perspektiv kring maktdiskurser genom en kritisk diskursanalys som fokuserar på en maktanalys mellan stater och marknadsaktörer. Detta görs med grund i att dagens samhälleliga kontext utgörs av en mer komplex och pluralistisk maktstruktur än vad man tidigare identifierat. De kritiska teorier som har använts för att kunna redovisa en sådan analys utgörs av Håkan Gustafssons vidarereflektioner kring hur olika makter tar sig uttryck inom juridiken samtidigt som den juridiska diskursen i sin tur blir ett uttryck för makter.

I samband med detta kommer det att diskuteras hur andra diskurser kan använda olika mekanismer för att forma valet av reglering och därmed ta sig uttryck genom rätten. De texter som har använts från Gustafsson utgörs av *Dissens: om det rättsliga vetandet* för maktdiskurser, *Taking Social Rights Seriously (1)* för rätten som värdebärare samt *Rättens rörelse och rörelsens rätt* som är skriven tillsammans med Stellan Vinthagen, för en vidare förståelse av maktens pluralitet. I samband med denna förståelse har även marxistisk jurisprudence med utgångspunkt i Lars D. Eriksson text *Utkast till en marxistisk jurisprudence* använts som en ytterligare grund för att belysa rättens flera maktsfärer på.

⁵ Se Sandgren (2015) s. 40–43 om rättskällevärdets snävhet jämfört med rättsdogmatisk metod som innefattar bredare instrument.

⁶ Se Sandgren (2015) s. 49 om det rättsvetenskapliga användandet av empirisk metod.

Viktigt att notera är att vissa delar av Gustafssons texter utgör sekundärkällor eftersom de är sammanställningar av andras verk. På grund av de extensiva maktteorier som finns har jag dock ansett att de sammanställningar som Gustafsson har gjort ger en tydlig bild kring vad dessa uppfattningar mynnat ut i. Jag har därmed ansett att det har varit givande att ta del av en sammanställning av maktteorier kring rätten snarare än enskilda verk för att kunna bidra till mina egna vidarereflektioner av de olika perspektiv som finns inom området.

För att sedan kunna sätta dessa maktdiskurser i ett bredare sammanhang, har rättsociologi med utgångspunkt i Håkan Hydéns utläggning genom *Rättsociologi som rättsvetenskap* använts. Rättsociologin berör relationen mellan rätten och samhället och för textens syfte har det fokuserats på framväxten av ett rättsområde som utvidgar de traditionella rättssystematiska gränserna, någonting som Hydén kallar för förmögenhetsrätten. Inom rättsociologin introduceras även förmögenhetsrätten ur ett bredare perspektiv vilket är den definitionen av begreppet som kommer att användas för att förklara olika ekonomiska handlingsmekanismer och avväganden som görs genom rätten. Förmögenhetsrätten ses i detta perspektiv som en del av ett större självreglerande system där rättsordningen endast tillhandahåller formerna för aktiviteten men utan att lägga sig i själva innehållet i verksamheten. Detta utgörs till exempel av olika typer av standardiseringsnormer som blir nödvändiga i relation till massproduktion och internationell handel.⁷

Viktigt att anmärka är att rättsociologin i denna text inte har använts som en metod utan som en teori. Teorin står därmed till viss del utanför rätten på så sätt att den tar in andra faktorer som påverkande i skapandet av rätten. Denna teori har därför valts för att inte endast se till rättens uttalade innehåll utan även rättens kausala relationer och rättsordningens bakomliggande orsaker.⁸ I denna text är det den ekonomiska disciplinen ställt i relation till rätten som har varit en grund för analyserande. Det är därmed den ekonomiska disciplinen som kommer att utgöra vad jag anser vara den kausala relationen för vad som sen blir en del av det rättsliga förhållandet i samhället. Jag anser att det är viktigt att lyfta fram teorier som tar hänsyn till vidare aspekter på vad rätten är och ett medvetet val att gå utom dessa traditionella ramar har därför gjorts. Vidare har även Hydéns *Normvetenskap* använts för en större förståelse kring normers utformning och deras olika funktioner vilket i sin tur kommer att återkopplas till diskussionen om skillnaden mellan norm och rättsregel. Även denna litteratur är i vissa delar en sammanställning av olika teoretikers uppfattningar och utgör därmed en sekundärkälla. Jag anser dock att användandet kan legitimeras med hänvisning till ovanstående grund.

Förutom ovanstående redovisat huvudmaterial för de teoretiska ingångarna har även vidare utomrättsliga kunskapskällor kring globala marknadsmekanismer och statssuveräniteten använts. Dessa har utgjorts av statsvetaren Wendy Browns *Inhågnande stater, avtagande suveränitet* samt sociologen Saskia Sassens *Territorium, makt, rättigheter; sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern*. Vidare har utomrättsliga kunskapskällor använts för att få kunskap om CSR:s framväxt i form av docent i företagsekonomi Maria Grafströms, ekonomie doktor Pauline Göthbergs och ekonomie doktor Caroline Windells, *CSR*:

⁷ Hydén, *Rättsociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 86

⁸ Hydén, *Rättsociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 70

Företagsansvar i förändring samt doktor i företagsekonomi Mats Jutterströms och doktor i företagsetik Peter Norbergs *Företagsansvar - CSR som managementidé*. Den litteratur som finns på området är främst företagsekonomisk eftersom normrörelsen utvecklats i den ekonomiska sfären och på marknadsteoretiska grunder. För att komplettera detta har därför diverse juridiska artiklar använts för att återkoppla till den rättsliga dimensionen av normskapandet. I detta hänseende har bland annat Gunther Teubner, *Self-Constitutionalizing TCNs – On the Linkage of Private and Public Corporate Codes of Conduct*, använts.

Dessa utomrättsliga kunskapskällor har, som i enlighet med tidigare utläggning, gjorts för att kunna sätta rätten i ett större sammanhang och jag har därmed ansett att utomrättsliga kunskapskällor därmed inte endast är fördelaktiga ur detta perspektiv, utan även nödvändiga. Detta eftersom man behöver sätta rätten i andra kontextuella sammanhang än de strikt rättsliga för att kunna evaluera de grundantagen som den bygger på.

1.2.3 Struktur och disposition

Med syftet i åtanke har textens generella struktur utgått ifrån Nietzsches Gud är död resonemang genom en utläggning kring hur aktörers handlande kan påverka varandras legitimitet, nedvärdera och ersätta varandra. Nietzsche som menade på att Gud är död och förblir död, fortsatte att leta efter kärnan till moralen och det är i detta letande som även denna text tar vidare avstamp i för att se vad som erhållit den nya Gudsrollen efter Guds moraldöd. Detta görs genom att jag kommer att utgå från att de mänskliga rättigheterna utgör en grundläggande del av vår gemensamma kultur. Kring detta ingår även de värderingar som dessa grundas på vilket i sin tur påverkar vår verklighetsbild. Detta görs dock inte endast i relation till innehållet i rättigheterna utan även sett till deras generella struktur genom identifierandet av relevanta aktörer.

Textens disposition utgår från en inledande kontextuell introduktion kring diskursbegreppet i avsnitt 1.4. Detta görs för att ge läsaren en inledande förståelse till vad en diskurs är med fokus på den juridiska och marknadsmässiga diskursen. Uppsatsen påbörjas sedan i kapitel 2 med en kort bakgrund till rättigheternas utformande och de grundantaganden som texten i övrigt kommer att bygga på. För att vidare konkretisera hur rättigheterna är uppbyggda med statssuveräniteten som grund görs en följande utläggning om detta i kapitel 3. Kapitlet avslutas genom CSR-begreppet introducering i folkrätten och kapitel 4 avser därmed att beröra hur denna utveckling till att erkännas som ett begrepp inom den internationella rätten har skett. Efter grunderna till CSR:s intentioner har redovisats kommer kapitel 5 att koppla dessa till de aktiebolagsrättsliga och ekonomiska grunderna som företag måste förhålla sig till och det är i detta stadiet som det alternativa perspektivet på CSR utvecklas. Som tidigare nämnts kommer det vidare i kapitel 6 göras en redovisning av sammanställda rapporter för att utvärdera tillämpningen av CSR. En sammanställning av innehållet i ovanstående kapitel mynnar sedan ut i en analys i kapitel 7 och 8 kring de ekonomiska normerna. I kapitel 9 behandlas statssuveräniteten vidare och även det perspektiv som jag anser bör vara ledande i en rättighetsdiskussion. Slutligen görs en avrundning i kapitel 10 med en avslutande reflektion kring det som uppsatsen i sin helhet berör.

1.3 Avgränsning och diskursens disciplinering

För att uppnå uppsatsens syfte kommer det endast att fokuseras på den mänskliga rättighetsaspekten av CSR. Jag kommer därmed inte att gå in på de andra områdena inom CSR som är av annan social karaktär som inte kan starkt bindas till de mänskliga rättigheterna eller som är av mer miljömässig karaktär. Dessa delar utgör dock en lika stor aspekt av CSR:s övergripande ställning för vad som bör innefattas i företagsansvaret. Eftersom syftet med texten är att diskutera strukturen för fullgörandet av de mänskliga rättigheterna och inte rättigheternas innehåll som sådant, kommer det vidare inte att redogöras för rättigheterna i vidare mån än vad som är av vikt för kontexten. Fokuseringen kommer att vara på begrepp, ställningstaganden och utformandet av systemets struktur kring de grundantaganden om verkligheten som den bygger på.

Att ingå i denna diskussion och framföra en alternativ förståelse för utformningen av staters skyldighet innebär vidare fortfarande att gå in i den kontext som ska kritiseras. Det är därmed av vikt att framföra en förståelse för att man till viss del underkastar sig diskursens lagar och regler när man träder in i dess diskussionsforum.

Stor del i skapandet av denna text har därmed varit just en upptäckt av diskursens egen maktutövning kring disciplineringen av både tankesätt och tillvägagångssätt. Detta sker sålunda även under processen av att kritisera själva diskursen. Därmed finns en medvetenhet kring att även ett kritiserande av diskursen innebär att behöva inträda i själva diskursen. För att avvika från diskursen måste man nämligen först välkomnas in i den.⁹ Så långt som möjligt, och medvetet, har det dock försökts att avvika från den traditionella rättighetsdiskussionen för att exemplifiera att även detta utgör ett uttryck för rättens innehåll och värderingar. I de fall detta inte har gått, blir misslyckandet att avvika från ett sådant tänk i viss mån ett vidare uttryck för just diskursens långtgående maktutövning.

1.4 Diskurs(erna)

Uppsatsen avser att behandla det som exkluderas från rättens reglering och det som ses som utanför rättens roll att reglera. För att förstå textens delsyfte som utgörs av rätten som bärare av värderingar anser jag det nödvändigt att se rätten ur en viss kontext. Denna kontext som texten utgår från är en marknadsmässig sådan. Således kan rätten inom vissa rättsområden bli det sekundära elementet eftersom marknadens diskurs har inflytande över rättens ramar och för hur rätten kan komma att uppfatta sina gränser. I denna kontext kring CSR och normskapande som rättigheterna ska diskuteras ur anser jag att det därmed är marknadens regler som utgör de övergripande och inte rättens. Detta är en viktig aspekt. En diskurs är nämligen ett samlingsbegrepp i vilket det som kommuniceras skapar den sociala och politiska världen och således även våra uppfattningar kring denna. Den rådande diskursen utgör därmed utgångspunkten för hur man diskuterar och ser på saker. I detta fall utgörs diskursens effekter av en ojämn belysning av makt eftersom diskursen i sin tur uttrycker sin makt genom att fördunkla sin egen existens. Därmed blir även avgränsningar ett uttryck för makt.

⁹ Gustafsson, Håkan, *Dissens: om det rättsliga vetandet* (2011) s. 25–26.

Den juridiska diskursen utgör en stark och definierad diskurs eftersom den är ett tydligt uttryck för ett skapande av önskvärda handlingar genom sin maktutövning. Det som dock inte utgör ett lika tydligt förhållande är den juridiska diskursens relation till andra diskurser eftersom makt inte endast tar sig uttryck inom diskurser, utan även emellan diskurser. Till skillnad från en förklaring kring diskursers påverkan på det kollektiva handlandet, ska denna förklaring sättas i ett ännu mer generellt förhållande, nämligen den marknadsmässiga diskursens påverkan över den juridiska diskursen. Detta är alltså en maktanalys diskurser emellan. Rätten ska genom detta förklaras inte vara något givet, utan en effekt av makt.

Detta görs med hänvisning till Gustafsson som menar på att trots dess styrka så är den juridiska diskursen en anpassningsbar sådan med hänsyn till dess funktion som samhällsinstrument och när den sätts i relation till andra mer dominanta diskurser.¹⁰ Det juridiska fältet blir således påverkat av andra överhängande diskurser i sin roll att utforma rätten. Inom andra diskurser kan rättens roll därmed identifieras som en legitimitet för makt, eftersom rätten har erhållit rollen som objektiv värdebärare men även som fastställare av rätt. Rätten som sådan kan därmed användas som ett administrativt verktyg för makter. Rätten i sig säger inte något om maktförhållanden, utan endast i fall där den behöver formellt fastställa maktens relationer.¹¹ Rättens neutralitet blir därmed även ett inflytande i kontexten av att se till att fördunkla diskursens maktutövning genom att rätten ser ut att stämma från ett annat håll. Detta förhållningssätt görs möjligt genom att grunda sig på en föreställning om en rättslig essentialism som befäster rätten som ett givet system utan att ta i beräkning att rätten alltid kunde ha varit något annat.¹²

Eftersom diskursen sätter definitionerna för sig själv krävs det därmed en ny definition av aktörers förhållanden gentemot varandra där diskursen som handlingskraft även identifieras som en relevant aktör. Det är nämligen genom de aktuella förhållandena som osynliggör diskursen som diskursen exempelvis kan influera vad som är rättsligt relevant, vad som blir rättsregler och vad som förblir norm, vad som ingår i rätten och vad som inte gör det. Detta ger ett utvidgat intresse för att undersöka vad det är som utgör rätten i dess vida bemärkelse, genom sitt fastställande av sina gränser och för vilken verklighet som den är med och skapar genom dessa gränser.

¹⁰ Gustafsson (2011) s. 17, fotnot 9.

¹¹ Gustafsson (2011) s. 14.

¹² Gustafsson (2011) s. 32–33.

2 Prolog

*”God is dead. God remains dead. And we have killed him.”*¹³

Mänskliga rättigheter kan ses som ett instrument som har tilldelats rollen som den övergripande moralen i en strävan efter ett allt mer sekulärt samhälle. Detta görs som en nödvändig konsekvens efter att Gudsrollen inte längre skulle anses utgöra det mest eftersträvade att leva upp till och är vidare ett tecken på att våra kollektiva värden är föränderliga över tid. Genom detta förändrade synsätt skiftade tanken om rättigheternas grund därmed från att ha setts som en förlängning av Gud till att vara en inneboende del av människans natur. Som det uttrycks i ingressen till FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna erkänns det inneboende värdet hos alla som tillhör människosläktet. Den naturrättsliga tanken utgör därmed en grund till hur vi förklarar och legitimerar ställningstagandet för de mänskliga rättigheterna som allomfattande och världsliga. Rättsområdet utgör därmed ett av de få områdena som fortfarande anses ha en stark koppling till en högre natur på så sätt att de mänskliga rättigheterna anses existera bortom vår påverkan. Denna framställning skapar en bild kring förståelsen för de mänskliga rättigheterna som naturligt givna samt inneboende i människan, därmed inget skapat av människan utan precis som med Guds bilden står rättigheterna utom vår influens. Naturligheten blir vidare därmed även legitimeringen för deras rangordning i primära och sekundära rättigheter då det ter sig som att vissa rättigheter faller sig mer naturliga än andra. Föreställningen om de mänskliga rättigheterna som naturliga kan därmed användas för att inblanda värderingar inom rättigheterna som objektiva och värdefria.

De mänskliga rättigheterna uppställs således som att gälla för alla människor men vidare i ingressen till samma deklaration identifieras att de endast är riktade till statsaktörer. Rättigheternas skydd kommer därmed att reduceras eftersom fastställandet av endast en aktör snävar ner deras applicerbarhet. De mänskliga rättigheterna som vi utformat för stater att agera i enlighet med i ett försök att skapa den bästa möjliga rättshandlande staten har dock satts i relation till en annan entitet, det multinationella företaget. En maktkonflikt öppnas därmed upp när kraven för hur en stat bör agera inte längre går att applicera eftersom den inte längre kan uppfylla de uppgifter som den är utformad för att fylla. Detta leder i sin tur till att det förloras förtroende för statsfunktionen. Med denna nya entitet som frigör sig, till viss del, från den statliga ordningen förskjuts en del av det som vi traditionellt ansetts tillhöra statsansvarsområdet närmare företagets verksamhet.¹⁴ Med detta följer det att de skapar sina egna riktlinjer för sin verksamhet eftersom de krav och skyldigheter som utformats för stater inte på samma sätt gäller för dem. Dessa entiteter blir därmed inte heller bundna till idealbilden av hur en stat bör agera eftersom de fyller olika funktioner. Genom att företagen inte är bundna till detta kommer de således inte heller att agera i enlighet med statsfunktionen. Statens roll kommer därmed inte att fullt kunna genomföras när den fortfarande har skyldighet för något som den inte längre kan anses bära ansvar för.

¹³ Nietzsche, Friedrich, *The Gay Science* (1882) s. 181.

¹⁴ Guski, Roman, *Autonomy as sovereignty: On Teubner's Constitutionalization of Transnational Function* (2013) s. 2.

Detta maktskifte i statens roll sker i och med den ekonomiska globaliseringen som är nödvändig för det multinationella företagens funktion. Detta utgör ännu ett behov av att ta steg mot att ge makt åt andra aktörer i form av internationella organisationer och överstatliga samarbeten för att kunna skapa enhetliga standarder på varor och tjänster länder emellan.¹⁵ I vissa aspekter kan det sägas att dessa samarbetsformationer blir de primära aktörerna, vilket gör att stater blir de sekundära aktörerna. Detta sker eftersom stater sätts i ett globalt sammanhang som kräver ett annat förhållningssätt än ur ett mer nationellt perspektiv. Detta förhållande blir vidare problematiskt eftersom de primära aktörerna inte är lika och representerade för oss som primära aktörer då denna bild är reserverad för statsenheten så som vi traditionellt sett den. När staten, som sekundär aktör, utgör den offentliga aktören som skapare och tillämpare av regleringen fördunklas vidare den primära aktörens roll och inflytande. Vad händer när staten inte kan garantera rättigheterna då vi har en växande marknad som ändrat den traditionella föreställningen om statssuveräniteten varpå våra mänskliga rättigheter bygger på idag? Detta ger ett incitament för ett bredare perspektiv på olika aktörers roller då även stater handlar inom marknadskontexten, speciellt i en allt mer globaliserad och marknadsmässigt öppen värld.

För att kunna evaluera nya typer av rättighetsförhållanden krävs det att man utvecklar diskussionen kring att alla rättssubjekt i en horisontell relation inte nödvändigtvis är likställda. Således måste nya begrepp myntas för att säkerställa att verkligheten talas om så att den inkluderar det den för närvarande exkluderar.

Diskussionen kring utformandet av en ny typ av rättighetsordning kräver en utgångspunkt i den kapitalistiska och marknadsekonomiska kontext som multinationella företag verkar i och framförallt den ökade förflyttningen av produktion till lågavlönade länder. Detta görs för att kunna förstå incitamenten bakom aktörers handlande för att mer effektivt kunna skapa en skyddsreglering. Med nya system och idéer för att komma åt de allt mer uppmärksammade överträdelserna av de mänskliga rättigheterna ställs frågan på sin spets rörande hur långt de mänskliga rättigheterna går kontra konkurrerande värden och gentemot vem de kan åberopas. Den tidigare strikta uppdelningen är en historiskt förankrad struktur som inte längre kan fullt appliceras i dagslägets situation. Staten utgör således inte nödvändigtvis den uppmålade bilden av att vara lika onåbar som det tidigare identifierats.

De mänskliga rättigheterna så som vi uppfört dem är döda. Och det är vi som har dödat dem.

¹⁵ Macmillan, Fiona, *The Emergence of the World Trade Organization: Another Triumph of Corporate Capitalism?* (2010) s. 10.

3 De mänskliga rättigheterna

”Ontologiskt är suveränen den orörde röraren.”¹⁶

Inom folkrätten ses stater som de viktigaste och mest maktfulla subjekten.¹⁷ För att förstå varför just de internationellt erkända mänskliga rättigheterna riktar sig uteslutande mot staten som aktör är det av vikt att förstå vilka kännetecken som krävs för att de sammantaget ska anses konstituera en stat. Enligt Montevideokonventionen om staters rätt och skyldigheter, artikel 1 definieras en stat utifrån den internationella rätten efter följande uppställda kriterier:

- En permanent befolkning
- Ett definierat territorium
- En regering
- Rättskapacitet att ingå relationer med andra stater

Sammantaget stipuleras därmed ett visst omfång av självständighet och egenstyre för att kunna klassificeras som en stat. Genom erkännandet av en stat skapas även en rätt till ett respekterande av statens nationella suveränitet, eftersom denna därmed erkänns.¹⁸ Det är sedan genom en vidare förståelse och effekt av statssuveräniteten som de mänskliga rättigheterna sätts i kontext till relationen mellan den suveräna staten och individerna emellan där staten avsäger sig delar av sin suveränitet till förmån för folket. Wendy Brown förklarar företeelsen kring uppfattningen kring suveränitet genom Gudsbegreppet som att Gud utgör den ursprungliga enheten för suveränen. I Guds avsaknad ses nationalstaten som den nya bäraren av suveränitet, den orörde röraren.¹⁹ Det primära ansvaret för att se till att de mänskliga rättigheterna efterföljs åligger således stater utifrån ett vertikalt skyddsförhållande som belyser maktförhållandet mellan stat och individ och med statssuveräniteten som dess grund.²⁰ Således är det i första hand stater som ska fullgöra sitt antagna ansvar genom att säkerställa att en inhemsk reglering som är i linje med de mänskliga rättigheterna finns för horisontella aktörer att efterfölja. Genom detta erkänner man staters makt i den bemärkelsen att individer ses som ett underordnat skyddsvärt subjekt. I denna bemärkelse är folkrätten och de mänskliga rättigheterna mer riktade åt stater än individer då det internationella människorättssystemet är en form av extern statlig skyldighet medan fullgörandet av den inhemska regleringen utgör det direkta förhållandet gentemot individen. Detta uttrycks vidare genom att de vidare inte kan appliceras på alla maktaktörer i samhället.

För att i större bemärkelse kunna bilda en klarare uppfattning kring vad det är som stater har att förhålla sig till, görs en kort utläggning om hur de viktigaste dokumenten på området är utformade i de efterföljande avsnitten.

¹⁶ Brown, Wendy, *Inhägnande stater, avtagande suveränitet* (2011) s. 63.

¹⁷ Oxford, *International Law Text* (2015) s. 166.

¹⁸ Oxford (2015) s. 168–172.

¹⁹ Brown (2011) s. 63.

²⁰ European Commission, Commission Staff Working Document, *On Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights - State of Play* (2015) s. 6, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/swd_2015_144_f1_staff_working_paper_en_v2_p1_818385.pdf.

3.1 FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna

FN:s allmänna förklaring är antagen av de flesta staterna vilket gör den till ett av de viktigaste mänskliga rättighetsdokumenten. Den största källan och inverkan på mänskliga rättigheter har historiskt sett ansetts utgöra just FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna sedan den tillkom 1948.²¹ Deklarationen består av till största del negativa rättigheter, alltså rätten att inte utsättas för något och således en skyldighet för staterna att säkerställa att ett visst typ av handlande inte sker. Det är även en traditionell syn att det är de negativa rättigheterna som utgörs av de primära och således viktigaste rättigheterna att tillgodose.

Rättighetsskyddet utgörs dock endast av en deklaration och är således inte ett legalt bindande avtal i form av ett traktat. Detta förhållande grundar sig på den internationella principen om statssuveräniteten och varje stats rätt att handla inom sfären för sina egna gränser. Inom skyddet mot stater finns således en förståelse för att genomförande av regleringen är svår att uppnå på grund av suveränitetsprincipen och dess komplexitet i relation till andra folkrättsliga principer och övergripande grunder som stater ska anses efterfölja. Däremot utgör det inte ett hinder från ett försök till att reglera området. Det ses snarare som en starkare nödvändighet att uppställa grundläggande ramar just på grund av det långtgående självbestämmandet som en stat erhåller genom sin suveränitet och därmed även de risker som detta kan medföra. Även om deklarationen således inte är rättsligt bindande i sig är den moraliskt förpliktande och utgörs av den folkrättsliga sedvanerätten som därmed ska förmå staterna att genom egen övertygelse beakta rättigheterna i sin nationella lagstiftning. Formell frivillighet och skapandet av sedvanerätt inom sfären för mänskliga rättigheter utgör således inte en främmande princip. Däremot har deklarationen fått vidare större vikt genom att andra auktoritära instrument åberopat den som tolkningsgrund vilket i sin tur lett till vidare bindande reglering.²²

3.2 Multilaterala och regionala konventioner

Trots att FN:s deklaration inte är formellt bindande utgör den som sagt en del av en större kontext varvid flera multilaterala konventioner tillsammans utgör det generella standardsättandet för de mänskliga rättigheternas efterföljande. Efter upprättandet av deklarationen och genom skapandet av sedvanerätt kunde Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR) och Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR) skapas under 1966 som ett vidare steg för senare antagande. Dessa rättighetsdokument är konventioner vilket gör att de har formen av traktat som möjliggör att de blir legalt bindande för alla dess statsparter när staterna ratificerat konventionerna. Folkrätten bygger därmed i stora drag på avtalsrättsliga grunder staterna emellan.

I dagsläget utgörs det av 169 respektive 166 stater som ratificerat avtalen av FN:s 197 medlemsstater.²³ Av vikt är att nämna att ICCPR utgörs av traditionellt negativa rättigheter

²¹ Oxford (2015) s. 290.

²² Oxford (2015) s. 290.

²³ United Nations, *Status of ratification*, 2017-12-11, <http://indicators.ohchr.org/> (hämtad 2017-12-14).

medan ICCPR utgörs av traditionellt positiva rättigheter. ICCPR är även ett starkare rättighetsavtal med hänvisning till både dess starkare klarhet och ordalydelse gällande skyldigheter men även i hur tillsynsystemet är utformat. Tillsynssystemet utgår från att staterna som är parter skickar rapporter om de åtgärder som vidtagits för att uppnå alla delar av avtalet till FN:s kommitté för mänskliga rättigheter. Vidare viktiga åtgärder som tas i tillsynen utgörs av andra parter rätt till klagan och genom det valfria protokollet ges en individuell rätt till de som uttömt det nationella rättssystemet att fortsätta processen på en internationell nivå.²⁴

Den aktuella regionala konventionen som vidare blir relevant ur ett europeiskt perspektiv och som utgör ännu ett steg i att säkerställa en avtalsrättslig skyddsgrund består av den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (ECHR).²⁵

3.3 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

Vidare på den europeiska sidan av de mänskliga rättigheterna återfinns även Europeiska unionens²⁶ stadga om de grundläggande rättigheterna som gäller för alla medlemsstater. EU har genom ingressen i stadgan uttryckt en egen uttalad roll i att just stärka de mänskliga rättigheterna trots sin ekonomiska samarbetskaraktär. Arbetet med rättigheterna kan ses ur ett internationellt plan eftersom de anses gälla för alla människor. Detta kan exempelvis ske på en global nivå genom samfundets och medlemstaternas förlängda avtals- och affärsförhållanden. Eftersom unionen just är ett ekonomiskt samarbete innefattar dess reglering och ställningstaganden många multinationella aktörer på den globala marknaden med hänsyn till samfundets lokalisering och antal medlemsländer. På grund av detta utgör EU en viktig normskapare för området vilket det kommer att återkopplas till och beröras vidare under avsnitt 5 i samband med att CSR:s senaste framåtskridande redovisas.

3.4 Mänskliga rättigheter ur ett horisontellt perspektiv

Eftersom rättigheterna endast gäller gentemot stater har problematisering skett när aktören utgörs av en privat sådan, alltså när en människorättslig kränkning sker av en icke-statlig aktör. Detta har mynnat ut i en diskussion rörande det horisontella rättighetsperspektivet och om ett sådant kan förlänga skyldigheten i den omfattningen att rättigheterna kan åberopas gentemot privata aktörer. Dessa privata aktörer identifieras sålunda som de aktörer som inte kan anses ha en direkt koppling till staten på så sätt att det anses vara en förlängning av staten och därmed en indirekt statsaktör. Ansvar i det strikt horisontella perspektivet anses dock fortfarande åligga den nationella lagstiftningen. Detta utgör därmed ett vidareperspektiv på statens skyldighet där det läggs huvudsaklig fokus på staten som den primära aktören för skyldigheternas uppfyllande. Diskussionen kring ett horisontellt rättighetsperspektiv har dock under senare decennium tagit vidare kring CSR som har fått fäste som ett kompletterande alternativ till folkrätten. Begreppet har genom detta fäste börjat användas allt mer av

²⁴ Oxford (2015) s. 292–293.

²⁵ Oxford (2015) s. 294.

²⁶ Fortsättningsvis benämnd EU.

traditionellt folkrättsliga aktörer i ett försök att befästa en sedvanerätt i likhet med hur de olika folkrättsliga dokumenten fått sitt fäste, dock med hänvisning till den internationella privaträttsliga sedvanerätten i detta fall.

Detta komplement ska användas för att jämna ut den maktutövning som kommer från privata aktörer och då främst med hänvisning till multinationella företag och deras ställning som globala aktörer. Detta görs eftersom det multinationella företaget som global aktör därmed sätts i relation till ett flertal stater och deras skiftande inhemska reglering. Denna diskussion har dock ännu inte lett till att rättigheterna anses vara erkända ur ett faktiskt utkrävbart skyldighetsförhållande. Förskjutningen ses snarare som ett uttryck för ett erkännande kring att det finns ett större ansvarsspektrum och därmed vikten av att se till att säkerställa att det finns en reglering inom statens jurisdiktion som täcker även privata aktörer. CSR ges dock en nyckelroll för att jämna ut ansvarsfördelningen mellan stater och företag och införandet av ett ställningstagande som talar för ett avsides företagsansvar som dock inte ska ta över statsansvaret.²⁷ Det finns därmed en internationell medvetenhet och ett ställningstagande för CSR som ett komplement till statskyldigheten. Det kommer därför i nästa kapitel att redovisas för vad tanken med CSR är, vilka aktörer som varit med och etablerat rörelsen samt vilka instrument som används för att etablera tanken i praktiken.

²⁷ Oxford (2015) s. 309–310.

4 Normskapande CSR-standardisering

Trots att CSR som begrepp har varit en erkänd definition av företagets relation till samhället inom marknadsteoretiska kretsar är det främst sedan mitten av 1970-talet som begreppet blev verkligt förankrat.²⁸ Det är vidare inte förens under senare decennium som man har talat om en standardisering av företagsansvaret som en mer självklar del av företagsverksamheten i andra kretsar.²⁹ Därmed finns det ett intresse i att undersöka hur denna utveckling skett och vad begreppet egentligen innefattar. Detta är vidare intressant ur ett juridiskt perspektiv för att kunna bidra till en större förståelse för att utomrättsligt normskapande kan utvecklas inom diverse fält och sedan inkorporeras i rättsområdena. I detta fall kommer det redovisas hur inkorporeringen av begreppet skedde inom folkrätten för en mer effektiv efterföljelse av de mänskliga rättigheterna.

4.1 Vad är Corporate Social Responsibility?

CSR började användas som begrepp ur en intellektuell rörelse som studerade marknadsteorier kring företagets yttre relationer. Dessa marknadsteorier fokuserade främst på de negativa samhällseliga aspekterna som företagande kan ge upphov till och hur man effektivast skulle hantera dessa. Genom att det identifierades intressenter som kan anses uppställa legitima krav på företagets verksamheter utvidgades tankesättet om ett företagsansvar. CSR är således en idé om att företag har ett ansvar för sin verksamhet även i förhållande till deras negativa samhällseliga påverkan och beskrivs i korthet som företags samhällsansvar. En stor grund till den senare intellektuella utveckling av CSR har byggt på organisationsforskaren Edward Freemans, *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, som utkom år 1984 där han identifierar att företag har andra intressenter³⁰ än sina aktieägare³¹ som påverkar hur verksamheten utformas. Denna traditionella modell som numera ses som en självklarhet inom företagsstrategi delar upp intressenterna i två kategorier, primära och sekundära intressenter. De primära intressenterna är essentiella för att företaget överhuvudtaget ska kunna fungera, inom denna kategori hänförs aktieägare och potentiella konsumenter. De sekundära intressentera är inte essentiella i grunden men kan agera på sådant sätt som kan vara både gynnande eller missgynnande för företaget genom sitt opinionsbildande arbete och här hör aktörer som massmedia, myndigheter och icke-statliga intresseorganisationer på området.³²

Även om media, myndigheter och intresseorganisationer fått en allt större betydelse för företagets relation med sina konsumenter i och med att vi idag har ett allt större informationssamhälle, utgör fortfarande den primära kategorin av de viktigaste intressenterna. Genom denna förklaringsmodell frambringas ett vidare tankesätt om att företag har ett utvidgat intresse gentemot samhället i större bemärkelse än ett strikt ekonomiskt ansvar. Detta

²⁸ Jutterström & Norberg, *Företagsansvar – CSR som managementidé* (2011) s. 48.

²⁹ Jutterström & Norberg (2011) s. 67.

³⁰ Det är intressenterna som i den engelska benämningen blivit identifierade som stakeholders.

³¹ Aktieägare har i den engelska benämningen blivit identifierade som shareholders. Det är därmed utifrån denna grund som intressenternas begrepp har bildats för att utvidga det tidigare strikta shareholder perspektivet. För en vidare utveckling av begreppen se Borglund, Tommy m.fl., *CSR - en guide till företagets ansvar* (2012) s. 34–37.

³² Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 76–78.

eftersom dessa intressenter kan ha synpunkter på verksamhetens utformning med hänsyn till andra värden. Detta nya perspektiv kring företagsrollen har vidare skapat frågan hur detta utvidgade ansvar därmed ska ta sig uttryck. Utgör det sociala ansvaret att företagen ska undvika handlingar som kan skada samhället eller att de ska utföra handlingar som kan gynna samhället? Det finns ingen enhetligt tolkning kring vad för handlingar som krävs för att företaget ska anses uppfylla sitt ansvarstagande utan företag kan ha skilda åsikter i vad som just ingår i just deras ansvarstagande beroende på verksamhetens art.³³ Vad som CSR dock frambringa är den allmänna nyttan av att agera proaktivt snarare än reaktivt och därmed läggs vikt vid förebyggande och kommunicerande arbetsmetoder.³⁴

4.2 CSR:s arbetsmetoder

Inom CSR är det främsta förhållningssättet att företagen själva uttrycker sitt sociala ansvar genom ett frivilligt åtagande för att uppnå en standard som går utöver gemensamma regler, internationella krav och nationell reglering. Standarden som CSR vill uppnå går alltså utöver sådant som företagen oberoende av sitt eget ställningstagande är tvungna att efterfölja. CSR strävar därmed efter att höja standarden för social utveckling, miljöskydd och respekt för de grundläggande rättigheterna genom en självreglering som grundar sig på eget ett ansvarstagande, en öppen styrning och en ökad transparens. CSR kan genom dessa förhållanden ses som en moralbildande process där nya värden ska anses vägas in i verksamheten. Genom detta ska företagen kunna förena olika intressen i en övergripande strategi för att kunna uppnå både ekonomisk tillväxt och en hållbar produktion. Vidare drivs initiativet för CSR främst av de största aktörerna på marknaden som menar på att värdena inom CSR ska utgöra en genomgående strategi för att täcka alla länder och led i företagets verksamhet i sin helhet genom att formulera en enhetligt värdegrund.³⁵ CSR ska däremot inte vara en ersättare för den existerande regleringen som finns, på både nationell och internationell nivå, utan endast som ett vidare steg för att höja standarden ytterligare.³⁶

Tanken och utformandet av CSR utgörs vidare av en integrerad del i affärsmodellen och ska således inte ses som ett utomstående regelverk utan en del av själva verksamheten. CSR utgör därmed grunden för att företagen ska utveckla och förhålla sig till vissa egenuppsatta standardvillkor kring vad man antar sig att alla delar i verksamheten ska uppnå. Genom detta integreras ett tankesätt om etiskt beslutsfattande.

Dessa standardvillkor för verksamheten skapas genom egna uppförandekoder som är specifikt utformade efter verksamhetens art. En uppförandekod är därmed ett internt dokument som fungerar som en övergripande policy och värdegrund i företagets verksamhet. Syftet med uppförandekoden är att den ska användas för att minimera företagets sociala och miljömässiga påverkan samtidigt som företaget kan fortskrida att agera för en ekonomisk utveckling i de områden som de agerar inom. Förhållningssättet kan vidare ses som ett ramverk för det interna förhållandet som uppställs mellan företagen och deras leverantörer. Genom att det är

³³ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 15–16.

³⁴ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 79.

³⁵ European Commission, *Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility* (2001) s. 3, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0366&from=EN>.

³⁶ Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, s. 5–6.

företaget som upprättar sin egen uppförandekod antar sig de sig även ansvarsrollen aktörerna emellan genom att exempelvis uppställa att efterfölja de erkända mänskliga rättigheterna i det praktiska arbetet.

För att se till att målen i uppförandekoden är efterföljda kontrolleras detta genom upprättandet av egna kontroller, genom privata aktörer i form av icke-statliga organisationer och i somliga fall genom de aktörer vars riktlinjer man åtagit sig att anta. För efterföljelsen av nationell lagstiftning görs även statliga kontroller. Kontrollerna som är kopplade till uppförandekoderna görs på de rapporterade leverantörernas fabriker både med hänsyn till uppförandekodens och med hänsyn till den nationella lagstiftningens efterföljelse. Inga sanktioner finns tillgängliga för företagen utan rapporten mynnar ut i att den kontrollerande organisationen ger rekommendationer för relevanta åtgärder som krävs för att nationell lagstiftning och uppförandekod ska nås upp till. Upptäckterna kan dock även leda till att företaget lägger färre beställningar eller att man helt slutar använda fabriken som leverantör beroende på allvarligheterna i bristerna.³⁷

Uppförandekoderna som företagen själva upprättar är dessa dock inte helt separata dokument. Innehållet stämmer till stor del från det normskapande som CSR-rörelsen erfordrar och från en rad internationella aktörer som engagerar sig i frågan. Dessa normer tar sig uttryck genom en rad olika instrument i form av internationellt utformade riktlinjer, generella standarder och vägledande uppförandekoder från branschorganisationer. De olika möjliga utformningarna som CSR tar sig uttryck genom sammanfaller dock genom deras gemensamma mål och frivilliga efterföljelse. Framväxten av denna typ av normskapande och det aktiva användandet av CSR som begrepp ökade drastiskt främst vid slutet av 1990-talet.³⁸ Den främsta drivfaktorn för den senaste starka utvecklingen på området utgörs av de allt mer uppmärksammade fallen i massmedia som skedde under denna tid. Under denna period uppdagades nämligen flertalet multinationella företags bristfälliga leverantörsfabriker i utvecklingsländer med hänsyn till miljö- och arbetsförhållanden.³⁹ Detta ledde till en diskussion kring hur man skulle hantera dessa icke-önskvärda förhållanden och i sin tur stärka förtroendet för företagets verksamhet efter ett allt mer påtryckningar från allmänheten kring frågan om ett etiskt företagsansvar.⁴⁰

Utformningen av CSR som ett övergripande normskapande legitimeras därmed med hänsyn till marknadsmekanismer genom en kontextuell förståelse av hur företagets styrning av verksamheten påverkas av påtryckningarna som sker från företagets intressenter. Genom intressenternas nya möjligheter att sprida och ta del av information har företags sätt att bedriva verksamhet därmed kunnat stärkas ifrågasättas och CSR har getts en väsentlig roll i att kunna förändra detta förhållande. För att få en överblick kring hur CSR tagits över som begrepp och återskapats av folkrättsliga aktörer samt vad deras innehåll innefattar, kommer de mest betydelsefulla normskapande CSR-aktörerna och deras grundläggande handlingsprogram att redovisas i korthet.

³⁷ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 58–59.

³⁸ Jutterström & Norberg (2011) s. 65–66.

³⁹ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 39.

⁴⁰ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 18.

4.3 FN:s Global Compact

FN:s Global Compact skapades år 1999 och utgör fortfarande det hittills största projektinitiativ för att möjliggöra för företag att bli mer engagerade i frågor som berör de olika delarna av CSR. Initiativet är tänkt som ett generellt ramverk för att motverka att det skapas inkonsekventa standarder på området. Kärnan av initiativet är ett tydligt uppställande av ett antal principer som grundar sig på FN:s erkända mänskliga rättigheter. Genom att återkoppla till de redan etablerade rättigheterna ska de anses utgöra den fundamentala gränsen för alla verksamheter och därmed skapa en förståelse för den moraliska dimensionen av företagande. Dessa erkända rättigheter är uttryckta för att ingå i företagets värdestruktur och genom detta principiella antagande ska det mynna ut i den praktiska verksamheten. Principerna som hänförs till företagsverksamheten uppgår till tio stycken som är uppdelade i fyra olika kategorier. En av kategorierna utgörs av området kring de mänskliga rättigheter medan resterande hör till de andra delarna som är inbegripna under området för CSR. I den aktuella kategorin som direkt berör de mänskliga rättigheterna återfinns två principer som de huvudsakliga för företagen att vara medvetna om och aktivt ta ställning för. Den första principen utgörs av att företag ska stödja och respektera skyddet av de internationellt erkända mänskliga rättigheterna inom området för företagets eget inflytande, alltså företagets verksamhetsområde. Vidare utgörs den andra principen av att företag ska se till att inte vara delaktiga till kränkningar av de mänskliga rättigheterna vid utövandet av deras verksamhet.⁴¹

Företag ansluter sig till principerna genom att underteckna FN:s Global Compact och åtar sig således att se till så att verksamheten ska arbeta med att efterfölja de tio värdeprinciperna som uppställs som de absolut mest grundläggande. Genom detta åtagande är det tänkt att principerna ska vara en integrerad del av företagets verksamhet vilket sedan ska mynna ut i en hållbarhetsredovisning. Hållbarhetsredovisningen bygger på att företaget årligen ska redovisa och evaluera hur de arbetar med de åtagna principerna och hur väl de når upp till dem.⁴²

4.4 FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter

FN utformade vidare ännu ett ramverk år 2008 som gavs namnet ”Skydda, Respektera, Åtgärda” som systematiserar ut just dessa tre olika förhållningssätt som ett sätt att klargöra ansvars- och skyldighetsförhållandena för stater respektive företag i de fall deras aktiviteter överlappar varandra. De tre principerna utgörs i sin helhet av:

- Statens skyldighet att skydda de mänskliga rättigheterna
- Företags ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna
- Alla parter ansvar att åtgärda de fall där mänskliga rättigheter kränks⁴³

Ramverket utgör inte introducerandet av någon ny princip eller ansvarsförhållande utan snarare ett förtydligande och fastställande av tidigare och rådande förhållanden. FN klargör därmed att stater har det primära ansvaret och att företag inte kan anses ha samma ansvar. Det redogörs däremot att företag likväl fortfarande har ett ansvar att respektera de mänskliga

⁴¹ Jutterström & Norberg, (2011) s. 150.

⁴² Jutterström & Norberg, (2011) s. 76–77.

⁴³ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 112.

rättigheterna i sin verksamhet samt att se till att verksamheten i sin tur inte bidrar till kränkningarna. Detta ställningstagande är i enlighet med deras tidigare Global Compact ramverk.

Senare under år 2011 antogs FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter som utgjorde en vidareutveckling av tidigare utformade ramverk som redogör för hur principerna bör implementeras och tillämpas i företagens verksamhet. Det framgår även en uppställning kring staternas långtgående ansvar att skydda individer gentemot tredje parters kränkningar vilket innefattar företagshandlingar. I detta skydd innefattar även skyldigheten att vidare redogöra för de företag, som på något sätt etablerar en del av sin verksamhet utanför landets gränser, att de förväntas respektera de mänskliga rättigheterna även i dessa delar av verksamheten. Detta anses vara viktigt eftersom multinationella företags hemjurisdiktion inte har någon skyldighet att säkerställa att kränkningar inte begås i andra stater genom en extraterritoriell verkan. Stater har därmed som huvudregel ansvar över sin egen jurisdiktion, även om ett förlängt ansvar har diskuterats som potentiellt önskvärt. Stor vikt läggs därmed vid att tydliggöra staternas primära ansvar och att påtrycka det behov som finns av att staterna säkerställer att det finns adekvat reglering för att säkerställa att det finns ett fullvärdigt skydd.⁴⁴

Kring fullgörandet av företagens utvidgade ansvar uppställs det att de bör göra ett policyåtagande där de själva anger att fullgöra ett ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna vilket ska genomlysas i alla delar av deras verksamhet. Vidare uppställs det att de bör skapa förebyggande processer samt att internt utvärdera sin egen påverkan på de mänskliga rättigheterna samt hur de ska arbeta för att även kunna kompensera för sin påverkan. Detta består sammantaget följaktligen i att företaget bör göra en konsekvensanalys för den egna verksamheten, både kring sin faktiska men även potentiella negativa påverkan på de mänskliga rättigheterna.⁴⁵

4.5 ILO:s trepartsförklaring

ILO utgörs av FN:s fackorgan som utformar en samling konventioner för rättigheter som är kopplade till arbetsförhållanden. De har vidare engagerat sig inom CSR på grund av en förståelse för att en generell standard för multinationella företag är nödvändig i en allt mer globaliserad värld. Innehållet i ILO:s konventioner utgörs av en förlängning av de mänskliga rättigheter som FN uppställt och är starkt kopplade till företagande eftersom stora arbetsrättsliga delar kan hänföras till deras verksamhet. Konventionerna som organisationen framställer är dock riktade mot medlemsstaterna, alltså inte direkt gentemot företagen men utgör ett viktigt verktyg i form av vägledande principer som företagen likväl på eget initiativ förväntas förhålla sig till. ILO:s grundläggande rättighetskonventioner utgörs av fem grundprinciper som innehåller följande ställningstaganden:

⁴⁴ Regeringskansliet, *Handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter* (2015) s. 9– 10, <http://www.regeringen.se/contentassets/1012abb0e5a84defa089a77eb6a5ee21/handlingsplan-for-foretagande-och-manskliga-rattigheter.pdf>. Handlingsplanen utgavs som en utveckling för hur både stater och företag ska arbeta för att uppfylla de tre grundprinciperna.

⁴⁵ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 112.

- Föreningsfrihet, organisationsrätt och erkännande av rätten till kollektiva förhandlingar
- Avskaffande av alla former av tvångsarbete
- Avskaffande av barnarbete (särskilt de värsta formerna av barnarbete)
- Avskaffande av diskriminering i arbetslivet

Inga direkta sanktionsmedel används för att säkerställa efterföljande utan rapportering och rådgivning utgörs av organisationens arbetssätt gentemot medlemsstaterna.⁴⁶ 1977 utvecklade ILO dock detta skydd och upprättade en trepartsdeklaration som består utav principer som speciellt är riktade till multinationella företag som en vägledning för att upprätta sina egna sociala policys. Denna trepartsdeklaration reviderades under 2017 och är därmed fortfarande ett väldigt aktuellt dokument.⁴⁷ Deklarationen utgörs av en frivillig guide till hur företagen bör tänka och agera kring sin verksamhet för mänskliga rättigheter och för socialt ansvarstagande, med fokus på arbetsrättsliga principer. Det uppställs bland annat att företagen måste respektera nationell lagstiftning samtidigt som de bör ta egna initiativ till att se till så att verksamheterna efterföljer internationella dokumenten så som exempelvis FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och ILO:s egna grundläggande rättighetskonventioner.

I trepartsförklaringen görs en utläggning kring förståelsen för att multinationella företag utgör en väsentlig del i många länders ekonomi och att detta medför ett utökat intresse för stater kring säkerställandet av deras verksamhet. Den utgör därmed inte endast en vägledning för företagen utan även ett instrument för hur stater i sin tur ska förhålla sig till multinationella företag, både med hänvisning till de som agerar i landet men även där nationellt baserade företag agerar utanför landets gränser. Det finns därmed ett utvidgat statsansvar att även uppställa ramverk för dessa företag att förhålla sig till.⁴⁸ I bemärkelsen kring innehållet för vilka rättigheter som är relevanta och på vilket sätt företag respektive stater ska förhålla sig till dessa, utgör ramverket stor likhet med FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Den största skillnaden utgörs utav ett förtydligande kring de arbetsrättsliga aspekterna så som förbudet mot tvångsarbete, barnarbete och rätten till organisering.⁴⁹ Därmed uppställs som tidigare fortfarande det primära ansvaret på stater att upprätta en inhemsk reglering för att se till så att det finns ett klart åtagande på att de uppfyller sina egna skyldigheter och vidare genom detta således företags skyldighet att följa den aktuella regleringen. Det finns dock vidare en påtryckning för att företagen själva bör efterfölja de internationella dokumenten.

⁴⁶ Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, ILO <http://www.manskligarattigheter.se/sv/vem-gor-vad/forenta-nationerna/ilo> (hämtad 2017-10-03).

⁴⁷ ILO, *Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy* (2017) http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf. Se inledningen för antagande och ändringstillfällen.

⁴⁸ Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, punkt 11-12.

⁴⁹ Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, se punkt 23, 26-27 och 48-54.

4.6 OECD:s riktlinjer för multinationella företag

Den internationella organisationen OECD gav redan år 1976 ut en egen policy med riktlinjer specificerade för multinationella företag som en del av en deklaration som utformats tillsammans med de medlemsstater som antagit den. Genom deklarationen rekommenderar staterna vissa riktlinjer som de multinationella företagen inom deras territorier bör efterfölja. Riktlinjerna motiveras genom att i första hand lyfta upp de positiva aspekterna som multinationella företag skapar i de områden som de investerar inom och därmed är det tänkt att riktlinjerna ska fungera som ett verktyg för att minimera de negativa aspekterna, som ekonomiskt utnyttjande och påverkan över den nationella politiken.⁵⁰

OECD implementerade bland annat FN:s vägledande principer som ett steg i grunden för sin egen vägledning, vilken uppmuntrar till bland annat social utveckling inom företagets verksamhetsområde. I deras vägledning återfinns även en uppmaning till att följa ILO:s grundläggande principer som en del av den mer arbetsrättsliga sfären av den sociala utvecklingen inom det område för företagets verksamhet. Vidare återfinns även under den andra punkten av OECD:s egna allmänna policy en uppställning om att företagen bör respektera de internationellt erkända mänskliga rättigheterna för de personer som berörs av företagets verksamhet.⁵¹ Riktlinjerna förtydligar även att företagets främsta skyldighet är att följa de inhemska lagar som gäller i de länder som de agerar inom. Riktlinjerna uppställer dock ett vidare eget ansvar genom att företagen bör utföra en så kallad due diligence av verksamheten där man identifierar, förhindrar, begränsar och ansvarar för bristerna i sin verksamhet genom att vidta nödvändiga åtgärder. I detta hänseende ingår även att offentliggöra den informationshantering som en due diligence grundar sig på.⁵² Riktlinjerna som OECD sammanställt är frivilliga för företagen att efterfölja och kan således inte göras gällande rättsligt utan de är tänkta att utgöra ett handlingsinstrument för företagen att vara medvetna om hur de förväntas handla i de fall delar av deras verksamhet kan återfinnas i andra länder än företagets eget huvudsäte.⁵³ Detta eftersom de 35 medlemsstater som är en del av organisationen utgörs just av främst västerländska höginkomstländer som därmed är i rikszonen för att lägga en del av sin produktion i ett annat land med lägre inkomststandard. Eftersom en deklaration dock antagits av medlemsländerna läggs därmed vikten på staterna att uppmuntra till efterföljandet för de multinationella företagen som har sin bas under deras jurisdiktion kring de internationellt erkända standarderna.⁵⁴

4.7 Global Reporting Initiative och hållbarhetsredovisning i ÅRL

Grunden för nätverket Global Reporting Initiative som bildades 1997 utgörs av en rekommendation för företag att upprätta en hållbarhetsredovisning samt riktlinjer för hur detta görs. På samma sätt som FN:s Global Compact är tanken att företaget redovisar sina aktiviteter inom frågorna som berör CSR för sitt verksamhetsområde. Detta initiativ kring ett

⁵⁰ Hägg, Claes, OECD:s riktlinjer för multinationella företag, SvJT 1983, s. 126.

⁵¹ OECD, *OECD:s riktlinjer för multinationella företag: rekommendationer om ansvarsfullt företagande i internationella sammanhang* (2010) s. 6, <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/MNEguidelinesSVENSKA.pdf>.

⁵² OECD:s riktlinjer för multinationella företag, s. 10–12.

⁵³ OECD:s riktlinjer för multinationella företag, s. 7.

⁵⁴ OECD, *Members and partners*, <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/> (hämtad 2017-10-24).

redovisningssystem har fått sådant fäste och efterföljning att det i sin tur lett till EU-direktivet 2014/95/EU. Direktivet innebär att större företag i sin förvaltningsberättelse ska utföra en så kallad icke-finansiell rapportering av sin hållbarhetsverksamhet. I denna ska det redovisas hur företaget arbetar med sociala frågor som påverkar deras finansiella ställning och vilka avvägningar som görs. Redovisningen används som ett led i en större öppenhet för en allmän informationsspridning kring företagets verksamhet. EU:s redovisningsdirektiv har i sin tur lett till att lagstiftning om hållbarhetsrapportering i årsredovisningslag (1995:1554)⁵⁵ 6 kap 10-14 §§ införts sedan 1 december 2016. Det som de större företag som blir aktuella för upprättandet av hållbarhetsrapporter ska göra är en form av riskanalys vilket ska medföra en förståelse för hur man ska tänka kring risker som är kopplade till området kring CSR. Detta mynnar ofta även ut i en offentlig hållbarhetsrapport som publiceras för att transparent kunna kommunicera hur arbetet förs.

Denna nya reglering medför dock fortfarande inga krav på att det måste uppnås nya materiella standarder på verksamheten utöver vad som redan är lagstadgat. Hållbarhetsredovisningen utgörs därmed endast av ett krav kring en redovisning av vilka hållbarhetsfrågor man arbetar med och varför man valt just dessa med hänvisning till sin specifika verksamhet. Genom detta krav ska en större transparens och eftertänksamhet leda till ett utvecklat arbete.⁵⁶

4.8 Sammantaget

Många internationella aktörer har genom diverse handlingsinstrument och sin auktoritära tyngd uttryckt en enhetlig vilja och därmed även en större förväntning angående en förändrad bild kring företagsansvaret och företagsrollen i samhället. De har utifrån förståelsen för verksamheters vikt och påverkan agerat för att skapa ett flertal dokument och riktlinjer som företag kan förhålla sig till. Genom det utbredda internationella engagemanget ses numera CSR och det sociala ansvarstagandet därmed som en mer självklar del av företagsverksamheten och något som faktiskt uttrycks i företagets dagliga verksamheter genom en framhållning kring hur det arbetas med hållbarhet. Även om socialt ansvarstagande därmed är fastslaget i den mån det kan uppmanas, så ses det främst som ett frivilligt åtagande, även om det är ett element som i princip numera förväntas.⁵⁷ Vidare har företagen ett stort tolkningsutrymme just på grund av deras form som riktlinjer. Detta ses som positivt ur ett marknadshänseende eftersom det ökar flexibiliteten för företag med hänsyn till områdets breddvidd samt deras skilda verksamheter och med åtanke för deras främsta egenskap som ekonomisk funktion. Samtliga av ramverken är vidare frivilliga på så sätt att det inte finns rättsliga påföljder i fall att företagen inte efterföljer principerna och vägledningen, eller inte antar principerna som en del av verksamheten överhuvudtaget. CSR bidrar därmed till att vara en skapare av de strukturella normer som Hydén menar på att marknaden kännetecknas av. Dessa strukturella normer tillhandahåller nämligen de normativa förutsättningarna men föreskriver dock inte vilka konkreta åtgärder som ska tas.⁵⁸

⁵⁵ Försättningsvis benämnd ÅRL.

⁵⁶ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 93.

⁵⁷ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 154–155.

⁵⁸ Hydén, Håkan, *Normvetenskap* (2002) s. 123.

5 CSR: självreglering eller skenreglering?

Med ovanstående redogörelse medförs en förståelse kring att CSR utgörs av flertalet olika riktlinjer och värdeuttryckningar men med samma uttryckliga mål. Dessa funktioner behöver belysas för att förstå de strukturella orsaker som möjliggör upprättandet av ett sådant normskapande. CSR ska förstås som en standardisering av en marknadsaspekt som istället för statliga regleringar ska styra främst multinationella företags beteenden inom verksamheten. I detta kapitel kommer därför tanken bakom CSR att utvecklas vidare genom att rörelsen diskuteras ur den ekonomiska grunden som den vilar på och med fokus på EU som en av de drivande aktörerna för rörelsens fäste.

Den första, och viktigaste, aspekten vid en utvärdering av CSR:s potential utgörs av dess huvudsakliga aktör och det faktum att det är ett normskapande som ska reglera *corporates*, alltså företag. Företag utgör, till skillnad från hur vi generellt önskvärt ser på stater, inte öppet demokratiska och offentliga entiteter utan är uppbyggda av andra typer av målriskningar samt utav andra makt- och legitimitetsstrukturer. Ett grundläggande element för att förstå företagens sammansättning är det faktum att de oftast som huvudregel, oberoende av inriktning, som ändamål har att skapa vinst till sina aktieägare. Verksamheten kan därmed sägas vara utformad i stort för att agera i aktieägarnas intresse. I den svenska nationella lagstiftningen tar detta sig uttryck i aktiebolagslag (2005:551)⁵⁹ 3 kap. 3 §:

Om bolagets verksamhet helt eller delvis skall ha ett annat syfte än att ge vinst till fördelning mellan aktieägarna, skall detta anges i bolagsordningen. I så fall skall det också anges hur bolagets vinst och behållna tillgångar vid bolagets likvidation skall användas.

I EU-kommissionens *Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility* som kom år 2001 tar kommissionen ställning för CSR som ett incitament för att utöka diskussionen kring företagsansvaret. Green Paper är ett dokument som publiceras av EU-kommissionen för att öka diskussionerna kring ett visst område och bjuda in relevanta aktörer att delta i meningsutbyte för att ta in ett flertal synpunkter.⁶⁰ I kommunikationen redogörs det för att företags primära ansvar är att skapa vinst, i enlighet med lagstiftningen.⁶¹ Detta förhållande medför att företag är tvungna att ändamålsenligt fokusera på egennyttan i första hand och att andra värden således kommer i andra hand eller som ett nödvändigt komplement för att kunna uppnå vinstskapande och sin funktion. Det kan därmed sägas att det redan finns en fastställd värdehierarki genom den aktiebolagsrättsliga lagstiftningen eftersom denna inte innefattar andra värdegrunder. Vidare redogörs i samma ställningstagande att det som huvudpunkt till ställningstagandet för CSR är på grund av att det är ett förhållningssätt som kommer skapa mer lönsamhet för företaget.⁶² EU-kommissionens främsta ställning för den ekonomiska aspekten av CSR menar därmed på att företagen ska kunna utveckla och expandera sin verksamhet för ekonomisk utveckling i de länder de agerar i och således genom detta höja den generella standarden i området. Genom detta kommer det därmed bidra till en

⁵⁹ Försättningsvis benämnd ABL.

⁶⁰ EU-Lex, *Glossary of Summaries*, Green Paper, http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/green_paper.html (hämtad 2017-12-07).

⁶¹ Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, s. 4.

⁶² Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, s. 3.

större efterföljelse av de mänskliga rättigheterna.⁶³ Det uttrycks och tas mer ställning till vad som ger flest utvecklingsmöjligheter till företagen än att fokusera på att specificera hur man ska gå tillväga för att återgå eventuella övertramp som sker i verksamheten eller en större diskussion kring vad som utgör övertramp. Ställningstagandet utgår därmed från den ekonomiska bas som samarbetet grundar sig på, även med hänsyn till det människorättsliga område som samarbetet sträcker sig till. EU-kommissionens ställning för hur multinationella företag ska kunna stå ansvariga för mänskliga rättigheter lutar vidare i enlighet med CSR till ett frivilligt ställningstagande där just CSR:s grunder ses som ett bra instrument som de uppmanar företag att använda sig av.

I den EU-rättsliga kontexten finns dock ett flertal enhetliga standarder som medlemsstaterna är tvungna att inkorporera i nationell lagstiftning för att reduceras företagets handlingsfrihet. Det finns därmed ett identifierande på EU-rättslig nivå att det förekommer andra aspekter för företag att förhålla sig till än ur ett strikt nyttoperspektiv. Detta görs exempelvis med hänsyn till miljömässiga, konsumenträttsliga och arbetsrättsliga regleringar. För de multinationella företagen som har möjlighet att lägga viss del av produktionsledet i länder utanför EU-samarbetet efter behovet av effektivitet, som är korrelerat till vinstaspekten, blir dessa kompletterande skyddsregleringarna dock inte aktuella i alla steg av produktionen. Det är därmed i detta syfte som det är tänkt att CSR:s grundläggande normer ska komma att bli särskilt relevanta.

Med detta i åtanke redogjorde EU-kommissionen därför i en uppföljande rapport *A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility* för en ny uppfattning. Ståndpunkten tog fäste vid att företag anses ha ett eget socialt ansvar genom bedrivandet av sin verksamhet. Med detta menar EU-kommissionen på att CSR i sin helhet således borde integreras som en del i affärsverksamheten. Vidare betonades det att den viktigaste aspekten av CSR:s verksamhetsområden främst berör just efterföljandet utav de mänskliga rättigheterna. Den nya ställningen för CSR klargörs genom att EU-kommissionen anger att det sociala ansvaret sträcker sig förbi lagstiftning men att det inte kan bildas en modell som är enhetligt applicerbar på alla företag. CSR ska därmed ses som något informellt som dock relateras till annan lagstiftning genom att utgöra ett kompletterande skydd.⁶⁴ Detta ställningstagande gjordes som en del av Europa 2020-strategin där kommissionen antagit sig att arbeta för att främja CSR efter att konsumentförtroende tappats under finanskrisen 2008. EU-kommissionen anger hur CSR därmed kan användas av företag på ett strategiskt sätt för att genom socialt ansvarstagande öka sitt förtroende och därmed sin konkurrenskraft.⁶⁵

EU-kommissionen definierade även i samma rapport ett begrepp om att företag bör utveckla ett tankesätt om ett gemensamt värde, något som de kallar för Shared Value. Detta innebär att företaget bör dela sin vinst så att även samhället som de handlar i kan ta del av det värde som

⁶³ Se vidare diskussion i Chanet, Leen & Wouters, Jan, *Corporate Human Rights Responsibility: A European Perspective* (2008) s. 3.

⁶⁴ Grafström, Göthberg & Windell, s. 45.

⁶⁵ European Commission, *A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility* (2011) s. 3–4, [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com\(2011\)0681/com\(2011\)0681_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com(2011)0681/com(2011)0681_en.pdf).

de är med och skapar.⁶⁶ I deras definition av begreppet innebär det att företag ska utveckla produkter och tjänster för att kunna hantera de problem som det ekonomiska systemet producerar.⁶⁷ Detta korrelerar till deras tidigare ställningstagande om att produktionen är en initial förutsättning för rättigheternas säkerställande. Detta bygger även på en annan förutsättning där man måste säkerställa produktionens säkerhet även genom att säkerställa samhällets utveckling så att det kan fortsättas att garantera arbetskraft, infrastruktur och resurser. Således finns det även ett indirekt egenvärde för företaget i det sociala ansvaret eftersom hela samhället, både individer och företag, agerar inom marknadskontexten som i sin tur är beroende av alla aktörer.

Eftersom initiativet hålls frivilligt anses det vidare att det är det enskilda företaget som har den slutliga tolkningen och styrningen över hur den egna verksamheten ska arbeta med frågorna. Som en vidare utveckling för detta ställningstagande vidhåller EU-kommissionen således att CSR är en rörelse som ska vara företagsledd och statliga myndigheter ska endast verka som ett stöttande element för det som rörelsen utvecklar.⁶⁸ CSR behöver således inte nödvändigtvis utgöra ett fullständigt avsteg ifrån egennyttan utan kan även utgöra ett steg för att kunna inverka över regleringen och vidden av det egna handlandet genom att utveckla en egen uppförandekod att följa. Uppförandekoden ställer därmed i somliga fall högre krav än den nationella lagstiftningen men aktualiserar i sin tur inte en utomstående och därmed möjligtvis snävare reglering.

För att evaluera dessa ställningstaganden och undersöka den potentiella verkan som CSR har i praktiken krävs därmed en redovisning av främst två olika aspekter med hänsyn till intressenterna som motivation till normskapandet. Den första aspekten utgörs av konsumentledet varvid konsumenterna har ett intresse av att få veta hur deras varor produceras och i sin tur vad de stödjer genom att de köper ett visst företags produkter. CSR:s grundställning i denna relation består vid transparensen kring att kommunicera ut företagets åtaganden och associationer kring under vilka standarder produkten förväntas uppfylla i dess produktionskedja. Således utgör tanken om den påtryckande konsumentkraften för att utveckla CSR-systemet en del av dess etablerande och därmed får även intressenterna ett ansvar för att utvärdera uppförandekodernas fullgörande.⁶⁹ Den andra aspekten av bedömningen kring CSR:s verkan utgörs vidare därmed av det faktiska genomförandet av uppförandekoderna. Rapporterna som kopplas till uppförandekodernas verkställighet fyller därmed den största funktionen av en större transparens och uppdagande av tillkortokommanden i verksamheten, samt för tillrättandet av de allra allvarligaste bristerna.⁷⁰ Redovisningen och lättillgängligheten för allmänheten av rapporternas innehåll blir därmed en viktig del av sanktionsmöjligheten att utvärdera.

⁶⁶ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 93.

⁶⁷ European Commission, Press release, *Corporate Social Responsibility: a new definition, a new agenda for action*, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-730_en.htm (hämtad 2017-12-05).

⁶⁸ European Commission, *Corporate Social Responsibility (CSR)*, http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_sv (hämtad 2017-12-05).

⁶⁹ Se Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 56 om bland annat Stora Enso- samt Mölnlycke Health Care-skandalerna.

⁷⁰ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 140.

6 Rapporter

I följande avsnitt kommer det att redovisas en kort sammanställning av oberoende inspektioner utförda och framtagna av intresse- och arbetsorganisationen Fair Labor Association⁷¹ från några av H&M:s officiella leverantörers fabriker. Anledning till redovisningen är för att sedan kunna utvärdera rapporternas fulla potentiella funktion för marknaden, den faktiska verkan på konsumentledet och en förändring av verksamheten. Även H&M:s egna uppförandekod, hållbarhetsrapport och rapporter från andra intresseorganisationer kommer att redovisas i anslutning till detta för att skapa en större helhetsbild av det aktuella läget.

6.1 Val av marknadsaktör

H&M har valts som exemplifierande marknadsaktör på grund av att bolaget är ett svenskt multinationellt företag som har sin produktion i många utvecklingsländer. En vidare bidragande faktum är för att bolaget har fått stundvis stor medial uppmärksamhet och kritiserat för just förhållandena inom fabrikerna berörande deras leveranskedjor i lågavlönade länder. Vidare har företaget använts i belysande syfte på grund av dess ställning som ledande aktör inom det marknadsområde som de agerar inom, vilket gör att de är en viktig aktör för andra företag att förhålla sig till i konkurrenshänseende. Deras produktionsförhållanden uppställer därmed en nivå som andra aktörer inom liknande verksamhetsområden behöver förhålla sig till i sina leverantörskedjor. En ytterligare faktor utgörs av att H&M vidare även tydligt anammat CSR och en förståelse för vikten av att ta ställning till sitt eget företagsansvar inom det verksamhetsområde som man agerar inom. Deras uttalade affärskoncept utgörs exempelvis av följande del: *”H&M:s affärskoncept går ut på att erbjuda mode och kvalitet till bästa pris på ett hållbart sätt.”*⁷²

Således har H&M antagit tanken om CSR som att inte endast vara en utomstående rörelse som ska influera verksamheten, utan att det utgör en integrerad del av själva organisationskulturen. Det som affärskonceptet dock även blir ett tydligt uttryck för utgörs av den interna motsättning som CSR skapar, nämligen att affärskonceptet även innefattar att erbjuda mode till bästa pris. Hållbarhet och låga priser tillsammans med företagsaspekten av vinstskapande leder till en uppsättning av flera motstridiga värden som ska balanseras jämte varandra. Eftersom hållbarhet i dess vida bemärkelse dock sägs utgöra en del av själva affärskonceptet krävs det därmed att arbetet fokuseras på att kunna uppnå detta, men i sin tur med åtanke för sina andra antaganden.

För att kunna uppfylla att hela ledet i företagets hållbarhetsarbete ska anses kunna uppnås, krävs det därmed att man ser till att affärskonceptet även fullgörs i praktiken. Det är alltså just det som detta kapitel kommer att utvärdera.

⁷¹ Fortsättningsvis benämnd FLA.

⁷² Se startsidan för <http://www.hm.com/se/> (hämtad 2017-10-08).

6.2 Val av offentliga rapporter

Valet av de redovisade rapporter som funnits tillgängliga utgör endast ett exemplifierande kring hur rapporter och associationsförhållanden kan fungera. Vad de dock även fungerar som är ett konstaterande av de arbetsförhållanden som kan återfinnas inom de mångfaldiga leverantörskedjorna. De är dock inte nödvändigtvis ett entydligt uttryck för hur alla företag förhåller sig till dessa, varken gentemot den rapporterande organisationen eller gentemot leverantörerna, eftersom det är för få rapporter för att kunna fastställa något statistiskt resultat. Det är dock inte desto mindre viktigt i den bemärkelsen att kunna få ytterligare insikt och utvärdera de förhållanden som förekommer inom produktionen.

H&M:s egen uppförandekod som är det yttersta ramverket för verksamheten tillkom med en ny uppdaterad version under 2010 och följer i många delar FLA:s egna uppförandekod som i sin tur bygger på ovanstående redovisade riktlinjer. Organisationens uppförandekod används därmed som ett vägledande instrument när företag upprättar sina egna uppförandekoder. Uppförandekoden ska därmed ses som en viss typ av marknadsstandard på området och organisationen utgör även den utomstående aktör som kontrollerar uppförandekodens uppfyllande.⁷³ Uppförandekoden utgörs av både vad företaget antar sig att åtfölja vid relationerna till sina leverantörer, underleverantörer och andra affärspartners som på något sätt utför arbete åt deras räkning.⁷⁴ Det är därmed även ett uttryck för vad de förväntar sig från de fabriker som de väljer att lägga sin produktion hos och vad konsumenter kan förvänta sig för hur deras varor produceras. Uppförandekoden ändrades vidare under 2016 och ersattes av H&M:s Sustainability Commitment. Den nya uppförandekoden innehåller samma grundläggande principer och ställningstaganden men med en klarare uppdelning kring fundamentala och målsättande nivåer. De fundamentala nivåerna avser åligganden i enlighet med internationellt överenskomna standarder, relevanta FN- och ILO-konventioner samt nationell lagstiftning. Överensstämmelse med de fundamentala nivåerna förväntas av alla H&M:s leverantörer och utgörs av sådant som fabriker måste nå upp till för att utgöra en leverantör. De målsättande nivåerna går utöver juridiskt ansvar och internationella standarder på grundläggande nivå för att främja hållbara effekter av verksamheterna, samt bidra till att möta sociala problem utanför sin egen verksamhet och är sådant som man strävar efter att uppnå under en längre tid.⁷⁵

Vad som inte framgår av den nya uppförandekoden är dock att H&M inte längre är en registrerad medlem inom FLA sedan slutet av 2015 och därmed utförs sedan dess inte längre några utomstående kontroller åt deras vägnar från organisationen.⁷⁶ Någon ny organisation

⁷³H&M, *Uppförandekod* (2010) s. 5, http://sustainability.hm.com/content/dam/hm/about/documents/sv/CSR/codeofconduct/Code%20of%20Conduct_sv.pdf.

⁷⁴H&M, *Sustainability Commitment*, <http://sustainability.hm.com/en/sustainability/commitments/choose-and-reward-responsible-partners/code-of-conduct.html> (hämtad 2017-10-27).

⁷⁵H&M, *Sustainability Commitment* (2016) s. 1, https://sustainability.hm.com/content/dam/hm/about/documents/en/CSR/Sustainability%20Commitment/Sustainability%20Commitment_en.pdf.

⁷⁶ Se Fair Labor Association, *Participating Companies*, <http://www.fairlabor.org/affiliates/participating-companies> (hämtad 2017-12-04), Fair Labor Association, *2017 Annual Public Report*, s. 12–13, http://www.fairlabor.org/sites/default/files/documents/reports/2017_fl_a_apr.pdf samt Fair Labor Association,

som ska utföra utomstående kontroller återfinns inte i den nya uppförandekoden utan det hänvisas till H&M:s interna kontroller och utvärderingar av leverantörer. Varför samarbetet avslutades av H&M är vidare inte redovisat. Informationen om att FLA utför oberoende kontroller i leverantörsfabriker finns dock fortfarande kvar på företagets hemsida under information kring hållbart arbete trots att dessa kontroller inte längre görs samt att denna association inte längre styrks av den nya uppförandekoden.⁷⁷ Eftersom H&M dock inte publicerar sina egna utförda rapporter, utan endast ett sammanfattat urval i den egna hållbarhetsrapporten, har tidigare rapporter från FLA studerats. Med anledning av detta kommer det att hänvisas till både den äldre uppförandekoden från 2010 för de tidigare förhållandena och den nya uppförandekoden från 2016 för det aktuella ställningstagandet.

De nio senaste publicerade rapporterna från FLA är utförda under 2015 och kommer att jämföras med nio rapporter från 2006 då FLA publicerade de första rapporterna från H&M:s leverantörer. Detta görs för att jämföra utvecklingen från det tidigaste utgångsläget. Eftersom den tidigare uppförandekoden utkom 2010 är det av vikt att nämna att utvärderingen av rapporterna från 2006 endast görs med hänvisning till de brister som rapporterna uttryckligen fastställer. Under 2015 fanns två rapporter från Kina och sju rapporter från Turkiet varpå alla dessa har redovisats. Under 2006 fanns 20 rapporter från Kina varpå ett slumpmässigt urval av nio av dessa redovisats. En rapport från 2013 samt fyra rapporter från 2014 har även redovisats för att kunna belysa fabriksförhållanden i Indien varpå det endast finns rapporter från dessa två följande åren.

För att förenkla den extensiva mängden av information med hänsyn till antalet redovisade brister har det fokuserats på brister rörande minimilön och overtidsarbete för att kunna få en insikt om någon typ av förändring i handlingsmönster skett. Det kommer göras en generell sammanfattning men även exemplifierande urval på innehållet i rapporterna. Med detta i åtanke ska det därmed framhållas att det finns flertalet återfunna brister som därmed inte kommer att beröras som till exempel brister i lokalen kopplat till säkerhet och hälsa samt olika disciplinära åtgärder som fabriker använt sig av.

6.3 Sammanfattat resultat

De uppställda rapporterna redogör för att det redan under de första åren som kontrollerna och rapporterna infördes och genomfördes under 2006 hittades flertalet brister i samtliga kontrollerade fabriker där H&M hade leverantörer.

Berörande de specifika brister som ska redovisas uppdagades under 2006 i fabriker i Kina brister berörande låga löner under den lagstadgade minimilönen i tre av rapporterna och arbetstid över den lagstadgade maxtiden för timmar per månad i sju av rapporterna.⁷⁸ I en fabrik återfanns löner under den lagstadgade minimilönen där somliga arbetare hade en timlön

Workplace Monitoring Reports, H&M, 2015, Turkey, se exempelvis rapport med bedömningsnummer AA0000001759, s. 1, <http://www.fairlabor.org/transparency/workplace-monitoring-reports>.

⁷⁷ Se Hm.com/se för svar under frågan "Varför H&M egna kontrollanter?" <https://www.hm.com/se/customer-service/faq/our-responsibility> (hämtad 2017-12-04).

⁷⁸ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2006, China, bedömningsnummer 440015385E, 440015388E, 440015464E, 440015465E, 440015476E, 440015477E och 440015463E.

på 3 kinesiska yuan (vilket motsvarade under 3 svenska kronor) trots att den lagstadgade minimilönen per timme var 3.43 kinesiska yuan.⁷⁹ I samma fabrik överskreds övertiden per månad 50 timmar för den generella arbetaren. I vissa fall kunde dock övertiden vara så hög som 100 timmar i månaden. Detta trots att den allmänna arbetsveckan uppgick till 48 timmar och med beräkning av att 12 timmar övertid tilläts av nationell lag och även av uppförandekoden.⁸⁰ I en annan fabrik hade 45 arbetare en månadslön som understeg den lagstadgade minimilönen på 750 kinesiska yuan.⁸¹

För de rapporter som gjordes under 2013 och 2014 i Indien redovisas brister rörande löner under den lagstadgade minimilönen i en av de fem rapporterna. Gällande övertidsarbete som utförs över den lagstadgade gränsen hittades brister i fyra av de fem rapporterna.⁸² Den lagstadgade minimilönen i landet låg på 5 031 rupier under 2013 (vilket motsvarade cirka 560 svenska kronor). I den fabrik där brister uppdagades återfanns lönerna i somliga fall dock på runt 4 644 rupier och 4 838 rupier i månaden för heltidsarbetare.⁸³ I en sektion på en annan fabrik arbetade de anställda den ordinarie arbetstiden från 9:30 till 18:00 och sedan övertid till 5:30 dagen efter. Detta resulterar i en arbetsdag på 18 timmar. Under denna period gavs dem en rast mellan 20:00 och 21:00 med nästa rast 3:30 vilket strider mot den nationella arbetslagstiftningens krav på raster.⁸⁴ I övrigt redovisas mellan 21–45 brister mot uppförandekod och i somliga fall även mot nationell lagstiftning för varje enskild fabrik.

Från de senaste nio rapporterna som redovisades under 2015 överskreds övertidsarbetet på 48 timmars ordinaretid samt 12 timmars övertidsarbete per vecka i samtliga kontrollerade fabriker förutom på en fabrik i Kina. I en fabrik i Turkiet arbetade exempelvis 103 anställda över maxtiden på 11 timmar per dag med en topp på 15 timmar per dag. Generellt överskred dessa arbetare uppförandekodens maxtid på 60 timmar i veckan med en standard arbetsvecka på 64.5 timmar. I intervjuer med de anställda framkom en generell uppfattning om att de var tvungna att arbeta övertid av fabriken.⁸⁵ I en annan fabrik arbetade 10 av 20 utvalda anställda för intervju 13 timmar om dagen och 63 timmar i veckan. I samband med kontrollerna uppdagades det vidare att fabriken tillämpade dubbel bokföring och manipulerade den elektroniska registreringen för att radera dessa övertidstimmar vilket gjorde det omöjligt att verifiera den faktiska arbetstiden.⁸⁶ I ytterligare en annan fabrik fick en intervjuad arbetare inte någon kompensation för sitt övertidsarbete trots att personen arbetat övertid 11 timmar i månaden.⁸⁷ I en annan fabrik hade löner uppgått till mindre än den lagstadgade minimilönen. I denna fabrik i Turkiet var avgångslönen förhandlad till 3 500 turkiska lira (motsvarande cirka 7 700 svenska kronor) trots att den lagstadgade nivån inte fick understiga 5 000 turkiska lira.⁸⁸

⁷⁹ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2006, China, bedömningsnummer 440015385E, p. 8.

⁸⁰ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2006, China, bedömningsnummer 440015385E, p. 9.

⁸¹ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2006, China, bedömningsnummer 440015465E, p. 8.

⁸² FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2013, India, bedömningsnummer AA000000033. 2014, India, bedömningsnummer AA0000000593, AA0000000544, AA0000000620 och AA0000000535.

⁸³ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2013, India, bedömningsnummer AA0000000333, p. 6.

⁸⁴ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2013, India, bedömningsnummer AA0000000544, p. 6.

⁸⁵ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2015, Turkey, bedömningsnummer AA0000001759, p. 6.

⁸⁶ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2015, Turkey, bedömningsnummer AA0000001895, p. 7 och 10.

⁸⁷ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2015, Turkey, bedömningsnummer AA0000001849, p. 5.

⁸⁸ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2015, Turkey, bedömningsnummer AA0000001967, p. 8.

Sammantaget utgörs det utav mellan 23–39 bristfälliga upptäckter och avvikelser såväl mot inhemsk reglering och även mot uppförandekoden för varje enskild rapport berörande en enda fabrik för 2015.⁸⁹

Det finns inga rättsliga sanktioner när brister uppdagas utan i rapporterna ges istället en rekommendation för hur varje brist ska hanteras för att företagen ska kunna säkerställa att fabrikerna återgärdar dem. Eftersom företagen endast är beställare och inte äger fabrikerna kan inga rättsliga sanktioner heller bli aktuella. Några enskilda rapporter kring uppföljning gällande implementering och efterföljelse av rekommendationerna skett finns dock inte att ta del av. Endast i ett fåtal rapporter finns en utvärdering om påbörjad handlingskraft från företaget till fabriken har skett eller inte och vad dessa handlingar består av. Det är därmed svårt att utläsa hur utvecklingen sker då det vidare inte går att följa upp rapporterna efterföljande år eftersom de berör olika fabriker och eftersom rapporterna är kodade med bedömningsnummer istället för fabriksnamn så att man inte ska kunna identifiera vilken fabrik förhållandena berör. Trots ökade ställningstaganden och kontroller finns därmed en fortsatt problematik kring ett uppdagande av likartade brister, både mot nationell lagstiftning och även mot uppförandekod från alla år. Ett positivt mönster som kan följas utgörs dock av det faktum att rapporteringar kring brott mot den lagstadgade minimilönen verkar ha minskat genom åren. Detta förhållande visar ett mönster på att utvidgade kontroller och externa påtryckningar kan få effekt på den praktiska verksamheten i somliga delar.

Eftersom det resultat som rapporterna visar dock inte kan anses vara fullt tillfredsställande och textens syfte berör det som inte regleras snarare än det som regleras, kommer följande avsnitt att beröra de förhållanden som inte redovisas i rapporterna. Detta görs för att i sin tur kunna exemplifiera den fulla problematik som uppförandekoderna och rapporterna väljer att inte belysa eller utvärdera.

6.3.1 Underleverantörer

Genom att ställa de ovanstående redovisade rapporterna i relation till H&M:s officiella förstahandsleverantörslista framkommer det att det finns en överväldigande majoritet av leverantörsförhållanden som inte går att utvärdera. Endast mellan ett tiotal och ett tjugotal rapporter har publicerats årligen under perioden från 2006 till 2015 och endast med hänvisning till fabriksförhållanden i Kina, Turkiet och Indien. Detta trots att H&M själva redovisar att de har totalt runt 800 leverantörer med flertalet leverantörer i fabriker från bland annat andra högriskländer för människorättskränkningar som Bangladesh, Sri Lanka, Indonesien, Pakistan, Vietnam, Kambodja och Etiopien.⁹⁰ Det finns därmed fortfarande, trots den ökade transparensen, många förhållanden som inte går att klarlägga på grund av den bristfälliga information som står till förfogande. Detta gäller alltså både i relation till organisationer och för allmänheten.

⁸⁹ FLA Workplace Monitoring Reports, H&M, 2015, China, bedömningsnummer AA0000001888 och AA0000001906. Turkey, rapporter med bedömningsnummer AA0000001759, AA0000001895, AA0000001967, AA0000001838, AA0000001863 och AA0000001849.

⁹⁰ H&M, *Supplier List*, <http://sustainability.hm.com/en/sustainability/downloads-resources/resources/supplier-list.html> (hämtad 2017-11-02).

I somliga fall har det även rapporterats om en utökad problematik där bristfällig information även finns för stater och företagen själva på grund av att ökade kontroller i sin tur lett ett växande problem med dolda underleverantörer. Under år 2015 släpptes en rapport från NYU Stern Center of Business and Human Rights om en denna nya typ av problematik. Problematiken består i att beställningar hittats hos bristfälliga leverantörer som inte är officiellt registrerade som leverantörer men som utfört arbete åt multinationella företags räkning. Detta görs i olika delegeringssteg från den officiellt registrerade leverantören. Detta är ett problem som ökat i och med det större trycket på transparens och att endast associeras med fabriker med högre standard, som i sin tur inte har möjlighet att nå upp till alla krav som ställs i proportion till nivån av beställningar. Därmed lägger de officiella fabrikerna i ett eller flera steg i sin tur delar av sina beställningar hos mindre oregistrerade fabriker där mycket grövre övertramp i form av barnarbete, 16-timmarsarbetsdagar och löner långt under den nationella minimilönen återfinns.⁹¹

I ytterligare en rapport som publicerades 2015 av den nederländska intresseorganisationen SOMO med stöd av EU utvecklas problemet med dolda underleverantörer och fokus läggs på företagens ansvar kring förståelsen för denna typ av företeelse. Rapportern uppklarar fall där företag lägger orimligt stora beställningar hos sina registrerade leverantörer med hänsyn till fabriken kapacitet, både med hänsyn till prisklassen och till snabb produktion. Även om företaget därmed inte blir underrättade om att en oregistrerad underleverantör kommer att användas, uppstår likväl en rimlighetsbedömning kring om företaget borde ha förstått att underleverantörer är nödvändiga för fabriken möjlighet att uppnå beställningen inom utsatt tid. Denna implicita förståelse blir väsentligare med åtanke av att en stor del av CSR-arbetet består av att genomföra riskbedömningar för hur verksamheten bedrivs. Denna typ av underleverantörer har dock blivit ett nytt sätt för företagen att lägga sitt officiella leverantörsförhållande hos bättre fabriker och upprätthålla samma låga standard när större krav ställs utan att det kan hänföra ett direkt ansvar med hänsyn till uppförandekoden, eftersom den inte gäller i detta steg.⁹² Eftersom den egna uppförandekoden således endast gäller i leverantörskedjan för de direkta leverantörerna samt deras officiella underleverantörer blir de inofficiella underleverantörerna inte omfattade av denna. Uppförandekoden blir därmed inte fulltäckande eftersom samarbetspartners till leverantören i uppåtstigande led i form av materialleverantörer i sin tur inte heller omfattas. På grund av förhållningssättet i uppförandekoden görs därmed inga kontroller hos leverantörernas egna leverantörer eller eventuella leverantörer som inte är registrerade.⁹³

Det är dock inte endast förhållanden som hittas i oregistrerade underleverantörer som bör diskuteras vidare. Det finns aspekter inom de officiella leverantörernas fabriker som i lika stor mån kräver vidare belysning med hänsyn till uppförandekodernas syfte som standardhöjare och inte endast konformitet med nationell lagstiftning.

⁹¹ Baumann-Pauly, Dorothée, Labowitz, Sarah, *Beyond the Tip of the Iceberg: Bangladeshs Forgotten Apparel Workers*, NYU Stern, Center for Business and Human Rights (2015) s. 23–24, http://people.stern.nyu.edu/twadhwa/bangladesh/downloads/beyond_the_tip_of_the_iceberg_report.pdf.

⁹² SOMO, *Hidden subcontracting in the garment industry* (2015) s. 2, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/2015/09/Hidden-subcontracting.pdf>.

⁹³ Se exempelvis H&M:s egen uppförandekod under punkt 8.3. s. 6.

6.3.2 Minimilön och levnadslön

Utvecklingen kring att H&M:s leverantörer i större mån efterföljer de nationella minimilöner är som tidigare påpekats en positiv utveckling som rapporterna indikerar på. Vad som dock inte uppdagas i rapporterna är hur minimilönerna förhåller sig till det materiella behovet som de anställda har. Det internationella nätverket Asia Floor Wage Alliance som består av fackföreningar och mänskliga rättighetsorganisationer samt stöts av EU-kommissionen har varit en aktör för att identifiera vad som innefattas i en så kallad levnadslön. För att kravet på en levnadslön ska anses vara uppfyllt måste den återspegla hur mycket det krävs under varje månad för att en person med familj ska kunna införskaffa sig de grundläggande nödvändigheter. Dessa grundläggande nödvändigheter utgörs av bland annat förnödenheter som mat, hyra, sjukvård och transport. För att kvalificeras som en levnadslön ska nivån uppnås på en ordinarie arbetsvecka om 48 timmar och därmed inte inberäknat övertidsarbete. Rapporten visar på hur de lagstadgade minimilönerna i de länder där produktion återfinns oftast ligger under den generella levnadslönen i landet. Minimilönerna är vidare så bristfälliga att de i många länder så kraftigt understiger levnadslönen för landet att minimilönen inte når upp till att utgöra den halva levnadslönen utan utgör ofta endast en tredjedel av levnadslönen.⁹⁴

I FN:s deklARATION om de mänskliga rättigheterna, artikel 23.3 återfinns rätten till en lön som tillfredsställer en och ens familjs levnadsstandard. Detta kan tolkas som att utgöra en rätt till en levnadslön som minimilönerna i många länder därmed inte når upp till. Eftersom deklARATIONEN riktar sig mot stater är det därmed den nationella statens ansvar att lagstifta kring en minimilön som lever upp till den generella levnadsstandardEN i det enskilda landet. Ser man till minimilönernas nivå i sin lagstadgade funktion är syftet att de ska fungera som ett absolut skydd för arbetares försörjning. Trots detta kan minimilönerna användas som ett legitimt tak än som det golv för vad man lägst tolererar. Minimilönen blir därmed i många fall den generella standardEN än det accepterade undantaget som skyddslagstiftnings funktion ska anses utgöra.

I de tidigare redovisade rapporterna från FLA redogörs inte för någon reflektion kring hur väl de utbetalda lönerna når upp till en generell levnadslön. I H&M:s egna senaste hållbarhetsrapport från 2016 som görs i enlighet med GRI:s standarder rapporterades det vidare att leverantörerna i många fall endast uppnår några dollar högre lön än minimilönen. Av de nio redovisade länderna som används som exempel i hållbarhetsredovisningen är det endast fabrikerNA i Kina varpå den generella utbetalda lönen är i linje med den nationella levnadslönen och i det fall uppgår den till över den dubbla nivån för den lagstadgade minimilönen.⁹⁵

Någon vidare problematisering eller redovisning kring att lönerna i de flesta redovisade fallen endast är i linje med minimilönerNA och inte når upp till en levnadslön görs dock inte i

⁹⁴ Clean Clothes Campaign, *Tailored Wages* (2014) s. 7, http://fairtradecenter.se/sites/default/files/Tailored%20Wages_2014_0.pdf.

⁹⁵ H&M, *Sustainability Report 2016*, s. 77, http://about.hm.com/content/dam/hmgroup/groupsite/documents/masterlanguage/CSR/reports/2016%20Sustainability%20Report/HM_group_SustainabilityReport_2016_FullReport_en.pdf.

hållbarhetsredovisningen. I H&M:s egna ställningstagande fanns i deras tidigare uppförandekod en direkt hänvisning till artikel 23.3 i FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna och att rätten till en levnadslön var ett mål för deras leverantörer.⁹⁶ I den uppdaterade versionen återfinns istället ett ställningstagande för att lönen ska ligga i linje med den nationellt lagstadgade minimilönen, den generella industrinivån eller resultatet av kollektiva förhandlingar, beroende på vilken nivå som är högst. Deras ställningstagande är vidare att i alla fall bör dock en rimlig lön alltid möta de grundläggande behoven för de anställda samt deras familjer.⁹⁷ Detta utgör vidare en nivå som är en del av uppförandekodens fundamentala nivå och kan därmed tolkas som ett uppställande att de fabriker som utgör leverantörer ska betala sina arbetare en skälig levnadslön. Någon mer definition eller utveckling av vad detta innebär finns dock inte utan det får hänvisas till den första inledande paragrafen där det ställs som generellt krav att leverantörerna ska följa den högsta nivån av de tre uppräknade alternativen.

Det enda som redogörs i frågan är en utläggning kring svårigheterna att uppnå en levnadslön på grund av antalet intervenerade aktörer på marknaden och att ett åstadkommande endast kan ske genom ett samarbete mellan flera diverse aktörer.⁹⁸ Varför levnadslön uppställs som en fundamental del för deras egna leverantörer istället för en målsättande del om deras uppfattning är att de som ensam aktör inte kan påverka lönerna berörs dock inte. Vidare är redovisningen kring lönerna gjord genom ett representativt urval av fabriker och är därmed inte en sammanställning av lönerna i alla fabriker eller i alla länder där företaget är verksamt.⁹⁹ Hållbarhetsrapporterna kan därmed användas utifrån vilka delar av verksamheten som företagen önskar att belysa.¹⁰⁰

Med bakgrund i problematiken kring minimilöner och för att undersöka hur väl de största och ledande klädkedjorna lever upp till att betala ut faktiska levnadslöner och inte endast den nationella minimilönen tog intressenätverket Clean Clothes Campaign fram en rapport vid namnet Tailored Wages för 2014. Det som uppdagades var att inga av de undersökta företagen levde upp till en sådan generell standard. Specifikt för H&M var det faktum att H&M hade en mer utåtriktad och tillmötesgående agenda kring att ha som mål att använda leverantörer som säkerställer en levnadslön än många andra, vilket sågs som ett positivt ställningstagande. Detta utgjorde dock inte att det medfört en större förändring i de faktiska förhållandena eller något som gjort att H&M utmärker sig från andra kedjor i det faktiska utförandet av att betala ut en levnadslön.¹⁰¹ Då de har stöttat en levnadslön för sina leverantörer men ännu inte redovisat några faktiska resultat för att etablera och säkerställa en sådan betydande höjning i sina leverantörsförhållanden, blir det principiella ställningstagandet

⁹⁶H&M, *Uppförandekod*, s. 3.

⁹⁷H&M, *Sustainability Commitment* (2016) s. 4.

⁹⁸H&M, *Sustainability Report 2016*, s. 76.

⁹⁹Se fotnot i H&M, *Sustainability Report 2016*, s. 77.

¹⁰⁰ Under författandet av denna uppsats uppdagades det även att H&M under flera år har bränt tonvis med nyproducerade kläder endast i Sverige och Danmark genom sekretessavfall. Vidare var detta något som inte redovisats i hållbarhetsrapporterna utan där förmedlas att de inte har något svinn i produktionen. Vidare uppdagades det även att H&M använde sig av olika välgörenhetsorganisationer som associationer i sin hållbarhetsrapportering som inte stämde. Således skapas en skillnad i vad som kommuniceras ut och verkligheten. Uppdrag granskning, *Brännbart mode*, Sveriges television, SVT 1, 22 november, 2017.

¹⁰¹ Clean Clothes Campaign, *Tailored Wages* (2014) s. 54.

desto mindre betydelsefullt. Detta förhållande utgör i sin tur vidare ett skäl till behovet av en strukturell förändring som sträcker sig till alla aktörer och tar bort fokuseringen kring vad det enskilda företaget kommunicerar ut genom sina ställningstaganden.

6.3.3 Slutsats

Det övergripande mönster som rapporterna visar på är en insikt kring att det ännu inte går att redovisa en drastisk eller genomgående förändring i det handlings sätt i produktionen som CSR i egenskap av normrörelse eftersträvar. Vad som dock går att utläsa är att handlingsplanerna i form av uppförandekoder och hållbarhetsredovisningar sker i enlighet med rörelsens utformning och används som arbetssätt för att beröra frågorna. Det som uppförandekoderna förefaller att ge för effekt är att etablera en intern policy som sedan utvärderas och utvecklas inom företaget. Resultaten som återfinns i fabriken följer dock inte nödvändigtvis samma likartade utveckling. I sin tur rapporterar intresseorganisationer om nya sätt att undgå den transparens som rörelsens legitimitet grundas på. De granskningar som har gjorts under en tioårsperiod kan därmed inte anses ha främjat en systematisk förändring i branschen utan stödjer sig snarare på enstaka förbättringar. Rapporterna påvisar vidare att CSR som har som grund att vara en standardhöjare utöver de nationella regleringarna i sin tur inte heller lever upp till denna punkt utan snarare får effekten av en större efterföljelse av den redan tillämpliga nationella lagstiftningen på grund av ökade kontroller genom icke-statliga organisationer. Det som granskningarna vidare uttrycker som lösning är att fokus för bristerna inte läggs i kontexten av hur inköp av produktion av varorna utövas i praktiken. Genom detta förhållande kan standardhöjningens säkerställande villkoras med hänvisning till andra aktörer. Precis i enlighet med CSR:s utformning har transparensen och rapporteringen av företags verksamhet ökat, men däremot ökar inte diskussionen i frågan om utkrävandet av ansvar.

7 Normens sanktion och rättslig diskrepans

*"[...] if we cannot actually change reality to suit our preferences, we may nevertheless make it tidier, hence more palatable, by changing the words we use to describe it."*¹⁰²

För att sätta rapporterna i kontexten av deras funktion för uppfyllandet av CSR:s målsättning krävs en återkoppling till företagets intressenter och deras påverkan över företagets styrning. I detta avsnitt kommer CSR som rörelse därför att analyseras utefter dess önskvärda funktion som marknadsmekanism och standardhöjare. Detta kommer att göras genom att utvärdera den tänkta grunden till att CSR ska anses som en effektiv skapare marknadsnormer, nämligen genom företaget relation till sina intressenter.

För att kunna evaluera CSR som normskapare krävs det i första hand en förståelse för vad en norm är. Hydén sammanfattar normers funktion som handlingsanvisningar vilka ska styra ett visst beteende som genereras inom ramen för olika typer av handlingssystem. Normerna formas genom att olika intressenter och aktörer använder sig av systemet för att tillgodose sina olika, ibland motstridiga, intressen och på så sätt bildas en generell handlingsgrund som standard på området. Det som vidare är kännetecknande för just normer till skillnad från rättsregler är det faktum att själva sanktionen av att bryta mot normen anses ingå i själva normens uppbyggnad som sådan.¹⁰³ Konformiteten av normerna och det önskvärda beteendet säkerställs därmed genom att de följs av positiva eller negativa reaktioner.¹⁰⁴ Inom CSR är detta inte ett undantag eftersom rörelsen som grund motiveras med egenvinningen av att efterfölja den högre standarden. Detta kopplas till den dåliga associationen och publiciteten som i sin tur leder till ekonomisk förlust i konsumentledet om en efterföljelse av de uppställda normerna som handlingssystemet förväntar sig inte sker.

Hydén förklarar dock vidare hur sociologen Emile Durkheim gör skillnad på två olika typer av normer, nämligen tekniska och moraliska normer. Skillnaden mellan dessa normer är att sanktionerna som deras efterföljelse grundar sig på skiljer sig åt. Tekniska normer identifieras genom att skadan av att bryta mot normerna följer som en automatisk konsekvens av det avvikande beteendet. Till dessa typer av normer kopplar Hydén exempelvis det marknadsekonomiska systemet. För moraliska normer kommer sanktionen dock inte som en automatisk konsekvens av det icke-önskvärda beteendet utan det krävs ett vidare aktivt fördömande av handlingen för att sanktionen ska få verkningskraft. Den sistnämnda normen kräver därmed vad Durkheim kallar för en syntetisk förbindelse till sanktionen till skillnad från den tekniska normen som har en direkt förbindelse till sanktionen.¹⁰⁵

Med anledning av att jag hävdar CSR som en ekonomisk normrörelse och inte en människorättslig normrörelse bör det följaktligen göras ett förtydligande mellan det marknadsekonomiska systemet och CSR som rörelse. Precis som Hydén påpekar är det ekonomiska systemets handlingsanvisningar i stort hänförliga till tekniska normers direkta resultat eftersom de är starkt handlingsinriktade mekanismer som bygger på en rationell

¹⁰² Brubeck, Marcia, *Law as symbol: A Jungian Analysis* (1992) s. 585.

¹⁰³ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 31.

¹⁰⁴ Hydén, Håkan, *Normvetenskap* (2002) s. 97.

¹⁰⁵ Hydén, *Normvetenskap* (2002) s. 97–98.

konsekvensanalys och effektiva lösningar.¹⁰⁶ CSR som normrörelse är med tanke på dess sanktionsuppbyggnad dock att ses som en moralisk norm eftersom det krävs ett aktivt fördömande för att sanktionen ska inträda. CSR legitimeras dock utifrån en grund kring den tekniska normens utformning eftersom det är i dessa termer som det ekonomiska systemet är ämnat att förhålla sig till, nämligen att sanktionen av ett icke-önskvärt beteende följer direkt av handlingen. Det är genom detta ekonomiska grundantagande som CSR till viss del legitimeras. Legitimeringen görs dock utan att skilja på normens motivering och normens sanktion. Sanktionen är nämligen moraliskt grundad eftersom den tar utgångspunkt i våra människorättsliga ideal och fördömandet av ett avvikande handlande från detta ideal. Motiveringen är dock ekonomiskt grundad eftersom normrörelsen i enlighet med det övergripande ekonomiska systemet är uppbyggt av strategiska normer som tar utgångspunkt i att uppnå ändamålet av ekonomisk optimalitet. Detta förhållande förstärks av att CSR i sin tur felaktigt ses som att fungera utefter samma sanktionsgrund som andra ekonomiska normer. Det är därmed tydligt att det är den ekonomiska diskursen och dess definitioner som satt ramarna och prägel för CSR:s utformning och grundantaganden.

Genom att normen således är byggd på en moralisk grund men med en förväntan om en efterföljelse på teknisk grund läggs ett disproportionsrikt ansvar för CSR:s möjlighet till effektiv efterlevnad på intressenterna för att kontinuerligt undersöka, upplysa och klandra. Detta beroende kedjeförhållande som är nödvändigt för att sanktionen ska inträda kommer således att återspeglas på företagets handlingskraft om det finns en medvetenhet kring att all information inte når ut till konsumenterna i lika stor omfattning som den samlas in eftersom sanktionen därmed inte infaller. Genom detta förhållande blir sanktionsgrunden för normrörelsen inte verkningfull. Endast undantagsvis kan normen få sådan slagkraft som idén om CSR är grundad på.

Av vidare intresse i detta hänseende är även förståelsen för hur aktörer inom normernas utformande kan påverka varandra. Därför gör sociologen James Coleman en distinktion mellan normens adressater och normens målgrupp, som normerna är till nytta för.¹⁰⁷ Coleman menar nämligen att normens adressater försöker undvika normen medan målgruppen vill att den upprätthålls. Det krävs därmed en effektiv mobilisering av intressenterna för målgruppen för att adressaten ska efterfölja normen.¹⁰⁸ Coleman menar vidare på att en norm endast kan föreligga när kontrollen för handlandet inte innehas av adressaten utan av andra aktörer.¹⁰⁹ Det är således sanktionen som är det viktigaste elementet av normen. Som tidigare redovisat är de intressenter som främst ska anses kunna agera som sanktion genom påtryckningar i form av konsumenter, intresseorganisationer och massmedia. En viktig del att lyfta fram i detta intresseförhållande är det faktum att när det talas om de intressenter som påverkar företagen beaktas inte företaget i sin tur som påverkare över sina egna intressenter. Det som företaget kommunicerar utåt påverkar i vilken mån intressenterna känner sig benägna att aktualisera sanktionen och görs exempelvis genom frivilliga standarder och annan liknande

¹⁰⁶ Hydén, *Normvetenskap* (2002) s. 117–119.

¹⁰⁷ Hydén, *Normvetenskap* (2002) s. 103.

¹⁰⁸ Hydén, *Normvetenskap* (2002) s. 105.

¹⁰⁹ Hydén, *Normvetenskap* (2002) s. 103.

lobbyverksamhet av till synes egna initiativ.¹¹⁰ I en marknadsekonomisk kontext, agerar dock alla intressenter inom den diskurs som företagen utgör en väsentlig aktör inom. Eftersom företagen är anpassade efter den diskursiva kontexten gör detta att företagen har en förståelse för hur de kan förändra sitt handlingsätt för att förändra hur de blir uppfattade och därmed i sin tur intressenternas benägenhet att agera. Genom CSR kan företagen öka förtroendet gentemot allmänheten genom att hänvisa till associationer vilket stärker varumärkets anseende samtidigt som inhemsk reglering kan hållas bristfällig och utomstående påtryckningar minskar, då frågorna istället ska hanteras främst inom företagen.¹¹¹ Genom att fördunkla den struktur som CSR-arbetet görs inom där företag är med och formar hur de uppfattas, kan företag profitera på avsaknaden av en reell skyddslagstiftning i utvecklingsländerna, samtidigt som de kan ta frivilliga steg för att kompensera upp för den skada som sker och således minimera den negativa effekt detta har i förhållande till intressenterna.

Ju fler företag som strävar efter att profilera sig som etiska och ansvarstagande i och med att CSR som ekonomiskt incitament fått fäste, blir det vidare allt svårare för sanktionen att inträda. Detta eftersom det krävs ytterligare granskning för att avgöra vilka företag som agerar mer ansvarstagande och vilka som endast anammat den affärsmässiga delen av CSR. Därmed försvåras utförandet av sanktionsrollen genom ett aktivt ställningstagande i enlighet med det marknadsteoretiska förhållandet kring konsumentkraften som marknadsreglerare. Frånvaron av det horisontella perspektivet kring de mänskliga rättigheterna i samband med tanken om självreglering förutsätter därmed ett ansvar för konsumenter att handla på ett visst sätt utan en korrelerande rättighet då rättigheten som följer av handlandet erhålls av en annan person, nämligen den som producerar varan. Detta ansvarsförhållande blir en rätt för företagen att agera i avsaknaden av handlingskraft från konsumenterna genom det tekniska sanktionsrättsliga perspektivet som grund. Resultatet av detta perspektiv blir även att det är konsumenterna, och inte företagen, som har ett ansvar för hur de använder sina ekonomiska resurser.

När sanktionen bygger på en felaktig utgångspunkt kommer sanktionen således inte uppnås eftersom intressenterna inte är införstådda med den långtgående roll som de ekonomiska normernas funktion förutsätter. Detta påvisar ett av CSR:s tillkortakommande eftersom ekonomiska perspektivet på normer underminerar det sanktionsartade skydd som moraliska normer behöver vilket medför att avsaknaden av sanktion leder till ett handlingsutrymme för företagen att stödja sig på. Om den automatiska sanktionen inte inträder måste det innebära att det är ett accepterat handlande. Självregleringen inom diskursen görs därmed för att skapa ett nödvändigt tolkningsutrymme för att kunna forma föreställningarna om hur verkligheten utspelar sig. Det talas om ett förhållningssätt gentemot rättigheterna, inte som verkligheten ser ut, utan snarare om hur man önskar att man kunde förhålla sig till verkligheten. Genom att tala om verkligheten på ett visst sätt gör vi även någonting med den. Vi förändrar den inte i enlighet med vad som sägs men däremot fyller detta en annan disciplinerande och verklighetsbildande funktion.

¹¹⁰ Grafström, Göthberg & Windell (2015) s. 80.

¹¹¹ Hastings, Gerard, *CSR: The Parable of the Bad Samaritan* (2016) s. 281.

CSR går därmed inte att fullgöra när utgångspunkten för företag utgörs av en förväntan av att ett etiskt handlande med hänvisning till marknadsaspekten blir mer gynnsamt för deras varumärke, när en uppställning om etiskt handlande fyller en liknande funktion. Således uppstår det en diskrepans mellan det behov av reglering som vi tror behövs med utgångspunkt i ställningstaganden och den reglering som faktiskt behövs med utgångspunkt i det faktiska utförandet. Denna diskrepans kommer att påverka hur vi förhåller oss till frågan och verkligheten. Avsaknaden av rättslig reglering blir därmed i sin tur vidare grunden för att inte införa en vidare reglering eftersom det hänvisas tillbaka till ställningstagandet i form av en redan etablerad norm. Genom detta återkapas det önskevärda tänkandet verklighetsbilden som i sin tur blir legitimeringen för att inte reglera.

8 Marknaden som självreglerande system och dess rättsliga funktion

”I egenskap av gränsmarkör som också är en form av makt har suveräniteten två ansikten. Denna dubbelhet visar sig i de bemärkelser som ordboken ger ordet ”suveränitet” – å ena sidan ”överhöghet”, å andra sidan ”autonomi”[...]”¹¹²

För att kunna förstå diskussionen kring den rättsliga benägenheten att agera i enlighet med marknaden för att möjliggöra CSR som en självreglering för företagsansvar och inte intervensera vidare, måste man belysa företaget i dess ställning som marknadens intressent. En uppdelning och genomgång av de olika komponenterna av CSR kommer därför att göras för att djupare kunna förstå de grunder som rörelsen bygger på.

8.1 Företaget som rättssubjekt

När det talas om att företag innehar olika typer av intressen, talar vi inte om dem som om de vore sammansatta och skapade enheter ur en samhällsfunktion för att agera inom det marknadsekonomiska systemet. De talas snarare om som att de hade en egen fristående roll utanför det skapade behovet som medför en vidare legitimering för deras ståndpunkt inom andra områden. Genom denna uppställning av företag som ett bredare samhällsorgan skapas en grund för att deras intressen kan vägas gentemot andras intressen.¹¹³ Genom att namnge något ges det i denna kontext en legitim handlingsmakt. Företagets intressen och prioriteringar ses nämligen som fristående från de individer som agerar bakom företaget och det bildas därmed ett rättsligt sammansatt skydd för de som agerar åt dess vägnar. I fall där brister har uppdragats är det ofta sagt att ingen kan hållas ansvarig då entiteten fått en opersonlig rationalitet som uppmålar ett agerande bortom de aktiva individerna.¹¹⁴ Juridiska personer som entiteter blir därmed uppställda som kollektiv jämfört med den fysiska personen som blir dess motpart som blir uppställd som individ. Detta utgör en systematik för att marknaden ska kunna fungera så effektivt som möjligt.

Som Gustafsson förklarar blir således klassificeringen av begreppet juridisk person ett rättsligt instrument för ett personifierande av marknaden där den juridiska och fysiska personen kan sättas i relation till varandra och vars intressen kan vägas emot varandra. Detta görs genom att den juridiska personen i form av företaget därmed inträder i en ställning som rättssubjekt som kan handla i relation till andra rättssubjekt, som fysiska personer eller andra juridiska personer som även tilldelats denna rättskapacitet. Genom ställningen som rättssubjekt erkänns det därmed att den juridiska eller fysiska personen har rättsligt erkända intressen som de kan göra gällande.¹¹⁵ Just klassificeringen och användandet av begreppet person och olika bolagsformationer blir ett säkerställande av företagets egna behov vilket blir en indirekt tyngdpunkt i den rättsliga diskussionen. Med indirekt menas att man tillgodoser marknadens behov genom själva definitionen av en juridisk person eftersom denna i sin tur skapar en

¹¹² Brown (2011) s. 56.

¹¹³ Brubeck (1992) s. 579.

¹¹⁴ Brubeck (1992) s. 587–588.

¹¹⁵ Gustafsson (2011) s. 130–131.

legitim intresseavvägning för den ekonomiska enheten i form av olika rättssubjekt. Marknadens intressen blir därmed förkroppsligade och personifierade genom den juridiska personen som ett redskap för att juridiska personer kan ställas emot fysiska personer, både i form av rättigheter och i form av skyldigheter.

8.2 Den frivilliga grunden

Som tidigare redovisats uppstår en rättslig diskrepans av att övertramp uppdagas men inte når ut i ett tillräckligt effektivt omfång för att normens sanktionssystem ska vara tillräckligt. Den nationella regleringen som därmed saknar det tänkta komplementet blir i sin tur ett uttryck för den egentliga strukturella problematiken. Det är nämligen strukturen som i sin tur kan belysa varför CSR inte kan utgöra en tillräckligt stark normskapande rörelse för att balansera ut marknadens makt. Som tidigare nämnts, sker de största övertrampen i utvecklingsländer vilket i sin tur gör att det är deras nationella lagstiftning som blir aktuell. Då utvecklingsländer är i behov av investeringar i deras produktion från utländska aktörer, resulterar detta till en risk för förhandlingsbarhet av rättigheter jämte ekonomin som en förutsättning för rättigheternas uppfyllande. Företagens egenintresse blir kopplat till ett erkänt allmänintresse och egenintresset får därmed ett överordnat värde.

Detta leder i sin tur till en mellanstatlig konkurrens mellan de stater som är i stort behov av produktionsinvesteringarna för att kunna öka sin konformitet med rättigheterna. I en förhandlingssituation där de multinationella företagen har förhandlingsövertaget över staten på grund av investeringsbehovet kommer därmed detta ställningsförhållande att klargöras i den nationella lagstiftningen. Detta tar sig uttryck genom att den nationella lagstiftningen saknar en skyddsreglering eller hålls medvetet låg och bristfällig kring produktionsförhållanden för att landet ska vara så attraktivt som möjligt att investera i genom exempelvis arbetskraft, material och produktion. Således kan inte endast ett efterföljande av nationell lagstiftning anses utgöra ett tillräckligt starkt skydd för att säkerställa att inga människorättsliga övertramp begås. Det är just detta som CSR är ett uttryck för. Samtidigt som investeringsmöjligheterna ses som en möjlighet för att stärka de mänskliga rättigheterna blir den mellanstatliga konkurrensen ett hinder för att kunna utmyнна i en förändrad rättighetssituation. Legitimiteten för investeringen blir därmed i sin tur rättighetens fall. Det är endast de multinationella företagen som därmed väsentligt gynnas av det strikta statsuveräna förhållandet i denna bemärkelse där staternas behov ställs emot varandra istället för jämte varandra.

Ur ett företagsperspektiv är således det frivilliga elementet av ett ansvarstagande att föredra eftersom det möjliggör för att initiativen som företagen tar ses som ett uttryck för att inte behöva lagstifta vidare kring området. Normerna ska därmed redan anses fylla funktionen av ett uppställt ansvarstagande. Om det tas egna initiativ som minskar det påtryckande behovet för en lagstiftning kan området förbättras men samtidigt hållas främst självstyrande. Genom detta ges det mer delaktighet för marknaden själv att tolka och dra egna gränsdragningar för vad som egentligen ska anses innefatta det egna ansvaret och när detta ansvar går över till fabriksägaren eller statsmakten.

Eftersom en historisk tradition kring de starkaste mänskliga rättigheterna kopplats till tanken om en rättstatsideologi och de negativa rättigheterna som grundas på avhållandet från att staten ska agera, bildas därmed ett övergripande ideal om avhållandet från att reglera. Detta följer i sin tur den fria marknadens logik. Gentemot ställningstagandet för CSR blir detta förhållande tydligt eftersom metoden grundas på att utgångspunkten inte läggs kring själva säkerställandet av rättigheterna gentemot de aktuella samhällena utan kring vad som är i enlighet med den ekonomiska effektiviteten. Effektivitetsbegreppet i detta hänseende tar därmed utgångspunkt i det ekonomiska perspektivet och inte kring effektiviteten i uppfyllandet av rättigheterna eller normernas uttalade funktion. Uppfyllandet av normens effektivitet är därmed hänförlig till den ekonomiska produktiviteten eftersom marknaden och de människorättsliga perspektiven har två olika definitioner av effektivitet. För att detta ska kunna ske är en av förutsättningarna att marknaden får reglera sig själv och rättigheterna kan därmed användas som en grund till att skydda marknadens funktioner.¹¹⁶ Viktigt att notera i denna diskussion är att själva den fria marknadens funktion att tillåtas att reglera sig själv inte utgörs av en fullständig avsaknad av reglering, utan just ett säkerställande av tillåtelsen till självreglering i form av normskapandets standardiseringar. Således ska frivilligheten av upprättandet av interna och marknadsmässiga standarder, som inte är formellt tvingande men som får effekten av stor efterföljelse till formen men inte nödvändigtvis innehållet, ses som en del av marknadens funktion att hålla regleringen intern och bort från den statliga och sanktionerade sfären.

Att ha flertalet dokument med frivilliga åtaganden från olika organisationer och initiativtagare påvisar en ny typ av förhållningssätt som är desto vanligare inom internationella sammanhang, nämligen aktörer som fristående, eller i samarbete med stater, deltar i regelskapande aktiviteter.¹¹⁷ I sin tur utgör detta vidare ett steg i den föränderliga bilden från den traditionella statsrollen som den enda regleringsskapande aktören. Även om CSR:s bildade normer uttrycks som frivilliga ska de snarare förstås som frivilliga i den bemärkelsen att de inte är legalt bindande. Däremot är de skapade av sådan yttre förväntning att de snarare blir tvingande att följa CSR:s ramverk i praktiken. Uppförandekoderna skapas därmed inte på frivillig grund utan på grund av utomstående påtryckningar.¹¹⁸ Genom att dock uppställa det som en frivillighet får företagen ett större utrymme att vara med och påverka innehållet då ramverken i sin tur blir öppna för flexibilitet kring det exakta utfromandet för efterföljandet. Att normerna medför flexibilitet ska inte missförstås som att själva värdet kring flexibilitet i sig alltid utgörs av en önskvärd effekt, utan endast att det är en önskvärd effekt i relation till vad flexibiliteten åstadkommer jämte andra värden. Att inte endast tillåta flexibilitet utan även belysa det som önskvärt för en relation som just kräver en stark begränsning av denna, utgör därmed ett aktivt ställningstagande för det handlingsutrymme som vi ser genom upprättandet av strategiska normer.

Det är vidare detta handlingsutrymme som uppförandekoderna sedan bygger på efter verksamhetsområde och relevanta riktlinjer vilket utgör den första källan för

¹¹⁶ Gustafsson (2005) s. 443.

¹¹⁷ Grafström, Göthberg och Windell (2015) s. 118–119.

¹¹⁸ Teubner, Gunther, *Self-Constitutionalizing TCNs – On the Linkage of Private and Public Corporate Codes of Conduct* (2011) s. 638.

verksamhetsmålen. I de undantagsfall där det uppställs en lagstadgad och därmed fastslagen skyldighet, som med ÅRL:s hållbarhetsredovisning, uppställs endast ett krav på redovisning för hur man identifierar samt arbetar med riskfyllda aspekter som berör den specifika verksamheten. Den nya lagstiftningen kring hållbarhetsredovisning utgör vidare inte något nytt element utan är i linje med vad marknaden redan utformat genom CSR:s normerande verkan. Sassen förklarar hur denna typ av lagstiftning står i relation till hur den ekonomiska globaliseringen medför att rättsregler allt mer skapas av privata aktörer som sedan tas upp av staterna.¹¹⁹ Hur CSR utvecklats har därmed gått från en ursprunglig marknadsdisciplin av riktlinjer som medfört ett globalt projektinitiativ i form av GRI vilket lett till ett EU-direktiv och slutligen även en inkorporering i den svenska nationella lagstiftningen i ÅRL. De marknadsreglerande normernas påverkan över rättsliga initiativ blir därmed en del av den mekanism som sammankopplar marknaden med rätten vilket skapar en legitimering utefter vad marknaden föredrar. Lagstiftningen innebär därmed inte en förändring av det som marknaden redan etablerat utan fastslår endast de handlingar som aktörerna på marknaden redan utformar.

När rättigheter sätts i ett konfliktläge med den ekonomiska funktionen sker ett avsteg från rättigheternas tänkta funktion eftersom de blir förhandlingsbara då CSR är uppbyggt utefter avvägningsnormer som ett resultat av deras flexibilitet. I en konflikt med den ekonomiska funktionen kommer rättigheterna att kompromissas till sin efterlevnad eftersom det kommer att kosta, både för stater och för företag, att se till deras säkerställande. Detta ställningstagande är viktigt att lyfta upp eftersom det utgör ett avsteg från det klassiska tankesätt kring rättigheter som negativa och således inte kostsamma eller resurskrävande, vilket utgör synen på den perfekta rättigheten. Det är dock inte den enda motsättningen som CSR innefattar, vilket kommer att utvecklas vidare i nästa avsnitt.

8.3 CSR:s inre motsättningar

Genom initiativet för CSR är det tänkt att den ekonomiska aktiviteten ska skapa incitament för att inkorporera värden som systemet som sådant inte självt hade tagit hänsyn till. Endast detta ställningstagande skapar en inre motsättning för hur tankesättet ska utföras. Normerna är nämligen associerade med en form av yttre motivation i form av intresseorganisationer samt konsumenter och inte en grundläggande inre motivation med hänsyn till företagets struktur eller funktion. Dessa interventioner sker inom förmögenhetsrätten för att reglera förhållanden genom marknaden som den själv inte klarar av att reglera med hänvisning till utomekonomiska värden och sociala konflikter.¹²⁰ Efterföljelsen kring motivationen kommer därmed att vara kopplad mer till det yttre efterföljandet än det inre efterföljandet eftersom det är detta som utgör påverkningsmekanismen. Problemet med denna typ av intervention är således att det krävs starka sociala värdeuttryckningar och att problem redan har uppstått samt nått en viss grundlig manifestering innan en reaktion sker. Normerna sträcker sig sedan som en reaktion på detta inte längre än problemets klarlagda manifestation och regleringen blir därmed inte absolut, utan den rättsliga styrningen anpassas till den ekonomiska intentionen.

¹¹⁹ Sassen, Saskia, *Territorium, makt, rättigheter; sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern* (2007) s. 291.

¹²⁰ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 91–92.

Detta förhållande gör normerna otydliga och tolkningsbara vilket i sin tur motverkar deras förmåga att långtgående kunna påverka marknadsaktörernas intresse. Detta leder, som vi sett i fallet med CSR, till avvägningsnormer vilket bidrar till att normerna endast pekar ut vilka intressen som ska vägas in men inte hur denna avvägning ska göras gentemot andra värden eller ställningstaganden. Det finns därmed ingen uttrycklig inre eller yttre hierarki som CSR:s idéer ställs i relation till.

Det blir således först när man ser till de mer specifika rättsliga regleringarna kring företags verksamheter som man ser ett konfliktintresse och en motsättning mellan CSR-normernas målsättningar och företagets strukturella uppbyggnad. Denna inneboende motsättning kommer därmed att ta sig uttryck när CSR ska förverkligas i den praktiska verksamheten. Eftersom företagets grundstruktur, som ovan redovisad, är lagstadd till skillnad från CSR:s värdeprinciper, finns en rättslig hierarkisk ordning kring vad man anser som det mest väsentliga och centrala för verksamhetens styrning. Principerna och regleringen behöver inte vara motsättningsfulla på det sätt att de är helt inkompatibla och slår ut varandra. Däremot bör det lyftas fram att i de fall principerna och regleringen överlappar varandra så kommer verksamhetens grundläggande målsättning att slå ut verksamhetens principiella värderingar. Även om värdeprinciperna är välutarbetade och antagna är det den strukturella och lagstiftade skyldigheten som har ett starkare övertag än den generella avvägningsnormen. Hydén förklarar att detta sker eftersom en del av rättens roll i samhället utgörs av att vara ett instrument för genomförandet av politiska intentioner och därmed vara förmedlare av vissa värden. På så sätt blir rätten ett legitimt och auktoritativt sätt att uttrycka dessa prioriteringar genom.¹²¹

Normkonflikten utgörs därmed av en invävd tvist på så sätt att den är både hierarkiskt och värderingsmässigt konfliktfylld. Detta eftersom CSR ska vara en integrerad del av företagets verksamhet som ska påverka på vilket sätt företagen kan nå upp till det främsta syftet med verksamheten, vilket är att skapa vinst till sina aktieägare. Detta blir dock svårbegripligt när den senare är hierarkiskt starkare i form av att den är ett rättsligt reglerat syfte med företagets verksamhet. För att göra denna konflikt tydligare kan man utgå från en bild kring vad Hydén kallar för motivationssystemet. Motivationssystemet tar sikte på och utgångspunkt i verksamhetens själva motivation och inte kringliggande faktorer som verksamhetens organisering eftersom det är motivationen som i slutändan skapar handlingsplanen. Det är därför motivationen som är den avgörande beståndsdel av företagets verksamhet.¹²² Vinstmotivet som företagets drivande mål har accepterats som den huvudsakliga funktionen vilket godkännandet för det frivilliga tillvägagångssättet är ett vidare uttryck för. Detta medför att ett handlande som i en annan kontext inte hade accepterats utgör ett förståeligt handlande eftersom det har en direkt koppling till motivet. Därmed utgörs en inkludering av CSR-normerna inom företagets verksamhet inte en förändring av den huvudsakliga motivationen eftersom vinstaspekten har både en rättsligt starkare position men även en motivationsbaserad starkare position. Det är just det motivationsbaserade förhållandet som lagen i sin tur är en reflektion av. Att behöva gå in och aktivt normskapa för att förmildra verksamheternas

¹²¹ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 114.

¹²² Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) 163–164.

konsekvenser utgör från första början därmed en målkonflikt i sig. Detta utgörs av en konflikt mellan den ekonomiska rationaliteten att skapa vinst och det större samhällliga intresset av att säkerställa internationellt erkända mänskliga rättigheter. När normen som ska balansera ut de negativa effekterna av en vinstreglering i sin tur är svagare rättsligt utformad kan en sådan balansering inte ske med hänsyn till den större ekonomiska kontexten vari vinstregleringen hämtar sin grund i. Det är nämligen i samma ekonomiska kontext som den tänkta människorättsliga normen ska tillämpas.

På grund av att det marknadsekonomiska systemet vilar på principen om frihet men principen om social rättvisa även tillkommit, kommer denna inneboende motsättning och värderingskonflikt att ta sig uttryck i rätten på så sätt att något värde kommer att undermineras.¹²³ Detta görs när statens funktion som intervenerande organ för att reglera särintressen förskjuts när särintresset istället fått utgöra det egentliga intresset. Detta reducerar därmed statsmaktens avsiktliga funktion som intervenerande organ. När den suveräna statens övermakt och funktion således bytts ut mot marknadens funktion, förskjuts det formella skyddet kring vad som bör få större tyngd vid reglering samtidigt som den reella plikten för vem som bör stå som ansvarig inte förändras. Finns det ingen reell intervention i handlingsmekanismerna, kan man inte heller tala om en utkrävbar rättighet eftersom den således inte kan göras gällande i egentlig mening varken mot staten eller mot företagen. Detta förhållande skapas när staten intervenerat i den mån den anser lämpligt efter dess ställning på marknaden och företagen följer normerna utefter sin egen avvägning. Därmed skapas varken en starkare nationell reglering eller en tillräckligt stark kompletterande branschnorm.

Eftersom rätten fungerar som en standardisering, har företagens primära målsättning av ett vinstintresse därmed redan standardiserats genom exempelvis ABL:s reglering. De mänskliga rättigheterna i företagsrelationer kan inte fått samma standardisering i och med deras utformning som norm och detta kommer därmed ta sig uttryck i den praktiska verksamheten. Denna målkonflikt måste för att komma närmare den egentliga problematiken utgöra en reflektion kring maktfrågan där berättigandet att fatta de avgörande tolkningarna och besluten blir den egentliga centrala frågan.¹²⁴ Detta är för närvarande ett förhållande som åligger företagen. Rättens relation till marknaden blir således att normerna och rättsreglerna inte medför något annat handlandet än det som det ekonomiska systemet självt efterfrågar. Rättsreglerna blir en förstärkning av de normer som genereras på marknaden medan de normerna som inte fått ställning som rättsregel inte förstärks genom upphöjandet.¹²⁵ Rätten ser genom detta förhållande till att säkerställa förutsättningarna för marknadens funktion. CSR:s underminering är därmed redan inberäknat i den ekonomiska konstruktionen. Om de människorättsliga normerna inte blir till rättsregler kan de därmed inte få ett egenvärde fristående från den ekonomiska kontexten. Detta eftersom rättsreglerna intar en särställning när de erkänns av den auktoritativa rättsliga ordningen eftersom samhällsbyggnadens legitimerat rättsreglernas funktion som hierarkiskt starkare.

¹²³ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 191–192.

¹²⁴ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 171.

¹²⁵ Hydén, Håkan & Hydén, Therese, *Rättsregler: en introduktion till juridiken* (2016) s. 81.

För att få ett mer önskvärt ansvars- och skyldighetsförhållande krävs ett starkare förrättsligande av multinationella företags verksamhet i den bemärkelsen att det inte tas utgångspunkt i avvägningsnormer som intervention för att balansera ut handlingskraft och marknadsmekanismer. Detta eftersom en större öppenhet för rättslig tolkning aldrig utgör ett passivt återgivande av verkligheten utan är en aktiv process som inkorporerar och exkluderar vissa värden, beroende på syftet med tolkningsutrymmet.¹²⁶ För att uppnå syftet med en skyddsreglering i detta fall är ett sådant förhållande inte önskvärt. Normerna ska således på ovan redovisade grunder inte anses utgöra ett skyddsförhållande eftersom de aktiebolagsrättsliga grunderna har en särställning i form av rättsregler kontra normerna i enlighet med rättskällehierarkins uppbyggnad. ABL har ett rättsenligt företräde framför CSR. Trots det faktum att CSR skulle kunna utgöra en så förankrad norm att den anses ingå i rättskälleläran som en sedvana att ta i beaktande hävdar jag att dess mekanismer som tidigare redovisats utgör att den endast kan ses som en formell sedvana. Dess efterföljelse utgör således inte en tillräckligt materiellt förankrad norm för att erhålla ställning av sedvana inom varken folkrätten eller bolagsrätten.¹²⁷

Teubner har på liknande grund likställt multinationella företags skapande av sina egna uppförandekoder med de statliga konstitutionella koderna. Genom att efterlikna staters handlande befäster företagen sin egen autonomi eftersom de uppställer ramarna för sin verksamhet i likhet med en suverän stat. Skapandet av uppförandekoder bildar en legitimering av det ekonomiska fältet då den använder sig av traditionella juridiska former och instrument. I ett försök till att bilda en motsvarighet till den rättsliga hierarkin kan den privata konstitutionen, uppförandekoden, ses som överordnad den rättsliga regleringen eftersom konstitutionen är det övergripande i vilket regleringen sätts i förhållande till. Eftersom uppförandekoden dock inte är ett offentligt skapat dokument, utan ett privat, erkänns den inte i den rättsliga hierarkin i likhet med en statlig konstitution. Istället blir den privata konstitutionen en norm av lägre hierarki än regleringen. Den talas dock fortfarande om som om den vore starkare.¹²⁸ Genom detta kan fältet se mer reglerat ut än vad det egentligen är.¹²⁹ Uppförandekoder används istället för lag, nätverk ersätter regleringsprocesser, intressen ersätter territorium och den reglerade blir regleraren.¹³⁰

Således ska CSR inte ses som en reglering för mänskliga rättigheter utan en reglering för marknadsmekanismer. CSR är en ekonomisk rörelse, inte en människorättslig rörelse. Detta eftersom CSR bildats genom det strukturella normskapande sätt som det ekonomiska systemet hanterar utomstående påtryckningar på snarare än de människorättsliga angelägenheterna. I detta hänseende blir syftet med CSR ekonomiskt motiverat och en människorättslig skyddsnorm går därmed inte att tala om. CSR:s tillkortakommanden i relation till de mänskliga rättigheterna blir därmed det faktum att CSR alltid är beroende och står i relation till det som de är tänkta att skydda ifrån. Den ekonomiska aspekten blir både en del av motiveringen, men även en del av hindret för den humanrättsliga potentialen. En

¹²⁶ Gustafsson (2011) s. 62.

¹²⁷ Dahlman, Christian, *Rätt och rättfärdigande – En tematisk introduktion i allmän rättslära* (2010) s. 24.

¹²⁸ Teubner (2011) s. 630.

¹²⁹ Teubner (2011) s. 620.

¹³⁰ Teubner (2011) s. 629.

skyddsrättslig paradox uppstår då CSR som är till för att reducera de värsta effekterna av marknaden fortfarande är ett ställningstagande för det system som är bidragande till att producera dessa effekter. CSR är därmed inte ett normskapande för att skydda de mänskliga rättigheterna utan ett normskapande för att skydda det marknadsekonomiska systemet.

8.4 CSR:s ekonomiska handlingsmekanismer över rätten

Ovanstående redovisning belyser hur det ekonomiska systemet hanterar motstridiga värden genom att utforma dem i enlighet med den rättsliga ordningens hierarki. På så sätt slipper CSR uttalat ta ställning för det ekonomiska värdet framför det människorättsliga utan kan ställa dem jämte varandra. Eriksson förklarar hur olika starka nivåer av rätten genom dessa uppställningar kan användas som ett handlingsinstrument för att förändra, stabilisera eller fastlåsa de faktiska maktförhållandena.¹³¹ Det är speciellt tydligt kring CSR-området eftersom nya värden som traditionellt setts som utanför företagsansvaret numera ses som en mer vedertagen tillhörande del. Motsättningarna utgörs därmed av å ena sidan den traditionella marknadsstyrningen av vinst, tillväxt och produktivitet mot nytt intagna värderingar som grundas på de mänskliga, sociala och miljömässiga rättigheter. Enligt brukvärdesrationaliteten som Eriksson förklarar, har de ekonomiska faktorerna och omdömena dock numera fått ett rationellt ställningstagande genom att de uttrycks som att även vara en del för att tillgodose samhällets behov trots att det inte är den motivationsbaserade funktionen till argumentet. På så sätt får det ekonomiska omdömet en juridiskt legitim funktion av att begränsa den rättsliga styrkan av de andra samhällsliga behoven som lyfts fram som en motsättning. Denna ekonomiska rationalitet utvecklas för att systemet ska kunna hållas samman.¹³² Detta görs genom att avvägningsnormerna därmed öppnar upp för en argumentation och kommer att ta i beräkning den ekonomiska rationaliteten som normen skapades för att balansera ut i första hand. Genom att tolka mänskliga rättigheter som tar i beräkning den ekonomiska funktionen som en del för att uppnå rättigheterna i första hand, blir rättigheterna i sin tur en del i reproduceringen av det ekonomiska systemet och att fortskrida globaliseringen i de samhällen som skyddet uttryckligen krävs för.

Eftersom dessa nya värden dock har fått en erkänd plats och således måste få utrymme att ta sig uttryck på något sätt, har systemet behövt en viss typ av normer. Dessa har utvecklats till att utgöra normer som kan hållas öppna och med en tydlig målstyrning istället för att ha klara avväganden som får företräde vid konflikt med annan reglering. Genom en öppen norm kan båda värdena ges plats men målorienteringen tillåter att ena värdet kan fortsätta att ha ett företräde i form av lagstadgad reglering istället för formen av en normerande princip. Detta görs eftersom normer måste upprättas för att tillgodose de nya elementen men resultatet blir ett uttryck för de motsättningsfulla ställningstagandena genom att nya frivilliga normer tas in medan den lagstadgade funktionen hålls konservativ. Som Eriksson förklarar får man således element som ska anses vara betydelsefulla men som står i strid med de traditionella grundvärdena.¹³³ Normerna kommer således att reflektera de motsättningar som finns och kommer även vidare att försöka kontrollera konflikten genom att ge uttryck för vad som ska

¹³¹ Eriksson, Lars D., *Utkast till en marxistisk jurisprudens* (1979) s. 41.

¹³² Eriksson (1979) s. 43.

¹³³ Eriksson (1979) s. 46.

ses som mest värdefullt inom fältet. Just eftersom det är avvägningsnormer tas det ingen uttalad ställning i normen utan den redogör endast för vilka intressen som är legitima i sammanhanget varav den ekonomiska aspekten blir den outtalade legitimitet i sammanhanget där konflikten uppstår.

Genom att i första hand fastställa den primära skyldigheten som åligger staterna även i den rättsliga diskussionen som berör företagets ansvar, fastställer man vidare både aktörernas och lagens gränser. Detta utgörs av ett redskap som inte endast uppställs för att definiera gränser men även för att dölja gränser.¹³⁴ Detta eftersom lagen i sig bestämmer vad som är och vad som inte är lag. Genom att markera en aktörs handlande innebär det även att frigöra en annan aktörs handlande. Genom den konstanta upprepningen av denna gränsdragning får ordet materiella effekter genom en reproducering av den önskvärda föreställningen om aktörernas roller. Normerna får därmed inte endast verkning i form av sin uttalade funktion utan även, kanske den viktigaste funktionen av de två, en normerande gränsdragande funktion genom att manifesteras det önskvärda skyldighetsförhållandet. Genom detta kan gränsdragningen i sin tur användas på ett legitimerande sätt för att reducera ansvarsförhållandet, som utgör den väsentligaste frågan. På så sätt skapar man perspektivet på rollerna i verkligheten. Den språkliga aspekten blir därmed även den reella handlingsaspekten som vi utgår ifrån.¹³⁵

Gustafsson förklarar hur den paradoxala ställningen kring statens relation till de negativa rättigheterna bildar en föreställning om att en avsaknad av omfattande regleringar är att föredra för att hämma statens makt från att intervensera mot individer. Avsaknaden av en reglering gentemot företagen går i linje med detta synsätt eftersom ett direkt utkrävbart rättighetsförhållande leder till en nödvändig och ändamålsenlig förstärkning av staterna och i sin tur deras övermakt. Detta går däremot emot marknadens önskvärda funktion.¹³⁶ Så som Hydén förklarar vidare är de rättsliga lösningarna således inte neutrala till det ekonomiska utfallet. Tvärtom så finns det ett samband mellan det självreglerande ekonomiska systemet och den rättsliga ordningens stöd för denna verksamhet genom användandet av rättsliga instrument för att kunna uppnå en större ekonomisk effektivitet gentemot företagen. Detta samband formas av den allmänna strävan av att underlätta för den ekonomiska aktiviteten där rättens roll blir ett instrument och redskap för att detta kan tillhandahållas.¹³⁷ Det som uppstår i detta fall utgörs av ett samhälleligt erkänt skyddsintresse i form av de erkända mänskliga rättigheterna som dock står i kontrast till ett annat samhälleligt erkänt intresse, nämligen ekonomisk vinning och expansion. Det är i dessa mer komplexa fall där rättigheterna inte går ihop med marknadens intressen som rättigheterna får formen som målbaserade rättigheter istället för klara rättigheter när de sätts gentemot den ekonomiska kontexten.¹³⁸ Vad händer då när företagen får vara en aktivt tolkande del i utformandet av de mänskliga rättigheterna? Om tanken om den naturliga humaniteten blir källan för moralen som vi bygger föreställningen om de mänskliga rättigheterna på och den ekonomiska aspekten utgör en förutsättning för uppfyllandet av humaniteten, bildas den ekonomiska rationaliteten.

¹³⁴ Gustafsson (2011) s. 58.

¹³⁵ Se Gustafsson (2011) s. 93, om rättens performativitet.

¹³⁶ Gustafsson (2005) s. 447.

¹³⁷ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 90.

¹³⁸ Gustafsson (2005) s. 461.

Detta medför ett utrymme för överväganden och företräde för andra typer av intressen när de skyddsvärda intressena kommer i konflikt med marknadens behov. En sådan relativ rättighet har således inte den styrkan att den har möjlighet att omkullkasta behovet av att säkerställa den ekonomiska ordningen för själva rättighetens eget säkerställande. Det förekommer således att rätten som sådan trängs undan av ekonomiska förhållanden.¹³⁹ Hydén talar om att detta utgörs av så kallade utomrättsliga faktorer som påverkar. Eftersom den ekonomiska aspekten talas om som en del av rätten i detta hänseende uppstår frågan kring vad som är att anses som utomrättsligt? Eftersom reglering och normer utgörs av redskap för att forma ett önskvärt samhälle är de således inte fristående från samhället på så sätt att de kan delas upp i autonoma grupperingar. De olika element i övrigt som påverkar dess utformning är därmed en lika stor del av rätten och rätten kan därför inte heller särskiljas från andra aspekter än just att vara ett uttryck för samhällliga prioriteringar. Detta för att man inte ska kunna utpeka rätten utifrån det önskvärda synsättet som fristående och autonom, utan tvärtom lyfta upp de värderingar och prioriteringar som reglering, eller avsaknad av reglering, blir ett uttryck för.

Som förklarats i tidigare redogörelse för CSR, utgör de ekonomiska normerna ett resultat av strategiska övervägande utefter vad som är framgångsrikt för marknaden. Utgångspunkten tas därmed i det ekonomiska systemets uppbyggnad och med hänsyn till dess mål.¹⁴⁰ Idag läggs avvägningen följaktligen på att rättsregleringar och normer inte ska få oönskade följdverkningar på det ekonomiska systemet och dess mekanismer.¹⁴¹ Detta sker när systemet för säkerställandet av de mänskliga rättigheterna inkorporerar ekonomiska antaganden som en förutsättning för att uppnå säkerställandet. CSR skyddar, befäster och legitimerar således de intressen som den även är tänkt att skydda ifrån.

Denna makt tar sig därmed uttryck genom att diskursen använder sig utav ett sanningsanspråk kring föreställningen om intressen och rättigheter för att legitimera sin närvaro. Dessa framställs dock som ekonomiskt och politiskt neutrala och snarare kopplade till fullföljandet av rättigheterna som sådana. Sassen menar på att rätten genom dessa sanningsanspråk kan användas som en marknadsmekanism som tar sig an ansvaret att uttala sig om det rationella och naturliga. Genom detta legitimerar rätten ställningstaganden som nödvändiga och reproducerar i sin tur det ekonomiska systemet.¹⁴² Denna uppfattning delas vidare av Hydén som menar på att rättsregler kan skapas för att komplettera den normuppsättning som redan finns och som krävs för att det ekonomiska systemet ska kunna fortskrida med sitt upprätthållande och sin utveckling.¹⁴³ Istället för att det ekonomiska systemet ska agera för att säkerställa de människorättsliga grunderna är det därmed de människorättsliga grunderna i detta hänseende som används för att säkerställa det ekonomiska systemet.

¹³⁹ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 18.

¹⁴⁰ Hydén, *Rättsociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 36.

¹⁴¹ Hydén, *Rättsociologi som rättsvetenskap* (2002) s. 99.

¹⁴² Sassen (2007) s. 288.

¹⁴³ Hydén, *Normvetenskap* (2002) s. 169.

8.5 CSR som rörelse

För att vidare återkoppla diskussionen till textens början och besvara den inledande rubriken i kapitel 5 berörande om CSR ska anses utgöra en självreglering eller en skenreglering, är det allt för komplext för att inte besvara frågan med ett: det är både och. CSR kan i grunden nämligen nyanserat ses som en utjämnande rörelse och påtryckning som vill förändra företags vinstdrivande utgångspunkt och handlingsätt. CSR kan dock även ses som en typ av rörelse som utformats för att just stabilisera den ekonomiska makten i samhället. Detta förhållande kan kopplas till hur Gustafson och Vinthagen förklarar att man ska se en social rörelse som vill förändra rätten som ett multiaktörsnätverk i ett icke-formellt kollektivt handlande. Rörelser utvecklas därmed inte i enlighet med den traditionella synen på en rörelse som stämmande från ett håll och med ett enhetligt mål. Rörelser börjar genom någon typ av makt- och konfliktrelation vars krav sedan kan mynna ut i flera olika tänkta utfall som exempelvis motrörelser eller kompromisser.¹⁴⁴ Detta tankesätt är i enlighet med den tidigare redovisningen kring de olika intressenterna som sätter press på olika aspekter av rörelsens art. Dessa intressenter är därmed både påverkare men i sin tur även påverkade av varandras ställningstaganden för vad rörelsen målsättning ska anses utgöras av.

CSR kan därmed ses som en rörelse som har sitt ursprung ur ett socialt påtryck för en förändring av de ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållandena som man ansett utgöra en ohållbar och icke-önskvärd aspekt av marknadens globalisering.

Genom processens gång har dock ytterligare makt- och konfliktrelation uppkommit just på grund av de oförenliga principer som alla uppställs i formen av krav. Dessa motsättningar inom rörelsen kan sedan användas av de aktörer som rörelsen först var riktad mot. Genom att CSR identifierats och utvecklats som en marknadsteoretisk idé har man kunnat införliva motstridiga intressen inom verksamheten för att upprätthålla maktförhållandena istället för att förändra dem. Detta kan göras eftersom olika marknadsaktörer kunnat ta över rörelsens ursprungliga avsikt och målsättning genom sitt frivilliga ställningstagande vilket därmed reducerar den ursprungliga rörelsens nödvändighet. Detta reducerar i sin tur även effekten av de ursprungliga påtryckande intressenterna inom rörelsen. Motrörelsen blir därmed en integrerad del av den ursprungliga rörelsen istället för att bilda en egen separat rörelse. Detta är ett strategiskt sätt för att i större mån kunna hämma rörelsens effekt och samhälleliga förankring. Detta övertagande görs genom en återkoppling till tidigare diskussion kring hur en ekonomisering av rättigheterna sker. Genom detta tas följaktligen den sociala rörelsen in i den ekonomiska diskursen och anpassas efter dess premisser vilket påverkar hela rättsuppfattningen kring rättigheternas möjliga utfall.

Rörelsens mål som påbörjades ur en önskan att förändra den ekonomiska och samhälleliga strukturen blir istället en del av den eftersom rörelsen skapas under redan, och på grund av, existerande sammanhang och kommer därmed vidare att präglas av sammanhanget. Genom rörelsens inträde i den ekonomiska diskursen underordnas den ursprungliga människorättsliga diskursen i vilket behovet växt fram. Eftersom rörelsens mål tas in i marknadsdiskursen kan

¹⁴⁴ Gustafsson och Vinthagen, *Rättens rörelser och rörelsernas rätt* (2010) s. 661.

den däri sättas i relation till diskursens andra delar. Rörelsen går från intressegrupper inom civilsamhället till marknaden vilket minimerar dess verkningsgrad. Marknaden använder sig alltså av rörelsen som en strategisk resurs för att stabilisera rörelsen och genom detta befäster den återigen sin egen makt genom upprättandet av sina egna normer och sin självständighet. Det föredras därmed att rörelsen agerar inom marknadsskiktets självreglering än utom den då den underkastas diskursens ramar.

Hur CSR utvecklats som normrörelse kan därmed genom detta förhållande ses i enlighet med den rättssociologiska tesen om att rätten produceras genom kamp mellan olika intressen. Den som får maktövertag över frågan anger därmed även premisserna för rättsutvecklingen.¹⁴⁵ Förståelsen för makt i relation till rätten i detta hänseende grundas vidare inte endast på makten att lyfta fram en fråga utan även makten att förhindra att frågan lyfts fram.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Mathiesen, Thomas, *Rätten i samhället – En introduktion till rättssociologi* (2010) s. 123.

¹⁴⁶ Mathiesen (2010) s. 126.

9 Avförmänskligandet

”Som kapital är Gud inte död; snarare är han slutligen avförmänskligad – slutligen Gud.”¹⁴⁷

Det krävs inte endast en omfördelning av värden för att kunna närma en större konformitet med de mänskliga rättigheterna, det krävs vidare att nya intressen får en större plats och ett utvidgat skydd. Eftersom den globala marknaden och det multinationella företaget föranlett nya möjligheter men således även nya problem som vi inte tidigare behövt hantera i denna kontext, så krävs en utvidgning av de traditionella koncepten som de mänskliga rättigheternas utformning grundar sig på. Det handlar inte längre endast om en gammal maktbefogenhet som kan kränka rättigheterna utan denna maktbefogenhet har utvidgats till att innefatta nya aktörer.

För att de mänskliga rättigheterna ska kunna sammanhållas krävs en alternativ reglering för korrelationen mellan ansvar och skyldighet. I läget när multinationella företag uttryckligen anses ha del i ansvaret men inte en korrelerande skyldighet uppstår en brist på överensstämmelse kring hur stater ska kunna förhålla sig till rättigheterna med denna relation i åtanke. När ett förtydligande sker emellan förhållandet emellan stater och multinationella företag i rollerna som marknadsaktörer kan handlingarna förhållas till verkligheten och på så sätt kan arbetet påbörjas för att på nytt skapa förtroende för de mänskliga rättigheternas uppbyggnad och efterföljelse. I detta syfte kommer följande del att närmare specificera hur maktrelationen emellan somliga suveräna stater och marknadsaktörer kan ta sig uttryck och vidare varför fastställandet av alternativa aktörer därmed är av vikt.

9.1 Det plurala maktförhållandet

Kring diskussionen för rättigheter gentemot företagsansvaret uppstår problematiken kring hur företag ska kunna hållas ansvariga i likhet med, eller jämte stater. Svårigheten utgår oftast från att detta är ett förhållande som inte skulle kunna gå att reglera eftersom företag inte utgör samma typer av entiteter som stater. Det är evident från att fastställa staters ansvars- och skyldighetsförhållande att endast svårigheter att genomföra rättigheterna inte utgjort ett hinder från att faktiskt fastställa rättigheternas existens och den korrelerande skyldigheten.

Fastställandet är därmed ett uttryck för rättigheternas skyddsvärda intresse, inte nödvändigtvis ett ställningstagande för deras genomförbarhet. Gustafsson förklarar fenomenet som att genomförbarheten är ett senare steg som utgörs snarare av politiska ställningstaganden och prioriteringar snarare än en effekt av rättighetens struktur som sådan.¹⁴⁸ Detta fördunklas dock när den ekonomiska grunden inte synliggörs utan hålls som neutral vilket således ger upphov till förhållanden där vissa typer av rättigheter ses som mer naturliga än andra. Detta leder i sin tur till att de negativa rättigheterna gentemot staten får utgöra idealet för hur en rättighet ser ut och vad för krav man kan ställa på en rättighet. Påverkan görs på det sätt att synsättet påverkas kring vad som *är* rättigheter till skillnad från vad som *bör* vara rättigheter men som inte anses vara genomförbara och därmed dras slutsatsen att de således inte kan utgöra rättigheter.

¹⁴⁷ Brown (2011) s. 70.

¹⁴⁸ Gustafsson (2005) s. 479.

Vid fokus på förövaren och inte utgångspunkt i handlingen kan överträdelser ske som vi inte hade accepterat från annat håll, trots ett tydligt makt- och ansvarsförhållande subjekten emellan. I detta är det av vikt att utgå, inte från vem som utgör förövarer, utan i den bakomliggande handlingspåverkan. I en maktrelation som utgörs av stat, utomstatligt aktör och hela samhällen krävs ett nytt tankesätt för att mer effektivt skydda de mänskliga rättigheterna vi uppställt som en global standard. Numera när en maktrelation uppdragats som vi inte tidigare rättsligt förhållit oss till krävs ett nytt förhållningssätt för att rättigheterna inte ska undermineras. Vad som annars kommer att ske är att man kommer att fortsätta att etablera nya rättighetsdokument där man ser deras nödvändiga försvarande, men mot samma gamla maktbefogenhet. Detta leder till ett regleringsvakuum där adressaten är för snävt fastställd ur ett maktperspektiv för att kunna gagna ändamålet. Resultatet kommer i sin tur medföra en syn kring att fler rättighetsdokument måste skapas eftersom rättigheterna inte uppnås. Det är dock inte antalet dokument som kommer att göra väsentlig skillnad utan den rättsliga inriktningen på skyldighetsfördelningen.

Det är därför av vikt att belysa att det finns många lager av vad som skulle kunna regleras och i anslutning till detta visa på den avvägning som görs kring vad som lämnas utanför lagstiftningens sfär också är en maktaspekt. Ett avhållande från att reglera utgör nämligen en frihet för andra att normera vilket påverkar den framtida utvecklingen på rättsområdet. Det krävs därmed ett uppöppnande för transnationella regleringar för att kunna utforma ett bredare skydd som är oberoende av det nationella systemet och staternas egna skyldigheter. Stater har inte desto mindre en egen skyldighet att säkerställa sina åtaganden, men för att kunna utjämna den maktbalans som finns emellan somliga stater och företag behövs en kompletterande reglering ur en människorättslig effektivitetshänsyn så att somliga staters beroendeställning inte kan utnyttjas. När ansvar läggs på inhemsk reglering i de länder där det är högre risk för de största övertrampen, undermineras den reella möjligheten för stater att kunna uppställa somliga krav på verksamheter på grund av deras ekonomiska beroendeställning gentemot de multinationella företagen.

I de CSR-ramverk som varit vägledande för företags verksamheter finns en tydlig förståelse för de multinationella företagens position gentemot utvecklingsländer eftersom det är just detta ansvar som specificeras. Förståelsen blir dock en inte tillfredställande när den förs från en maktrelation där staten alltså ska ses som ensidig reglerare och således ytters ansvarig. Detta ställningstagande görs utan vidare problematisering för den faktiska möjligheten för ett sådant nationellt självbestämmande ur ett globalt förhållningssätt. Det sätt som somliga stater använder den nationella lagstiftningen för att tillgodose underbudskonkurrens genom lågt hållna skyddsregleringar kan ofta ses som ett uttryck för hypersuveränitet och långtgående självbestämmande. Brown förklarar dock att dess typer av handlande egentligen är en effekt av avtagande suveränitet. Eftersom dessa stater inte dominerar marknaden utan endast reagerar på dess rörelse kan de därmed inte driva en nationell lagstiftning utan att deras globala position förändras.¹⁴⁹ Föreställningen kring statsuveränitetens fulla kontroll över inhemsk reglering måste därmed nyanseras när den nationella reaktionen endast är en anpassning till hur deras globala handelskraft i sin tur påverkas.

¹⁴⁹ Brown (2011) s. 71.

Genom kopplingen till investeringsbehovet samt ekonomin som en förutsättning för uppfyllandet av de mänskliga rättigheterna blir målet därmed att sträva mot idealet om den konkurrenskraftiga staten.

På grund av staters dominerande roll och synen på statsuveränitetens reglerande roll har det tidigare inte utvecklats ett system för att reglera påtryckningar mot stater från icke-statliga aktörer inom folkrätten utan endast från andra stater. I de fall där icke-statliga aktörer handlar genom indirekta påtryckningar mot staten vilket i sin tur påverkar dess beslutsfattande vid regleringen, finns ingen direkt skyddsmekanism då den utmynnade regleringen ses som ett uttryck för statens egna värderingar och prioriteringar. Detta nya förhållande utgör således en situation som reglering måste förhålla sig till, nämligen då staters möjlighet att fullfölja sina skyldigheter i sin tur kräver en reglering kring andra aktörers handlande. Det kan således sägas utgöra en skyddsreglering, inte endast för individerna den riktar sig mot, men även för staterna för möjligheten att fullfölja sina åtaganden i enlighet med sin skyldighet. Således måste en ny typ av maktförhållande identifieras och rättslig klassificeras, nämligen det plurala maktförhållandet.

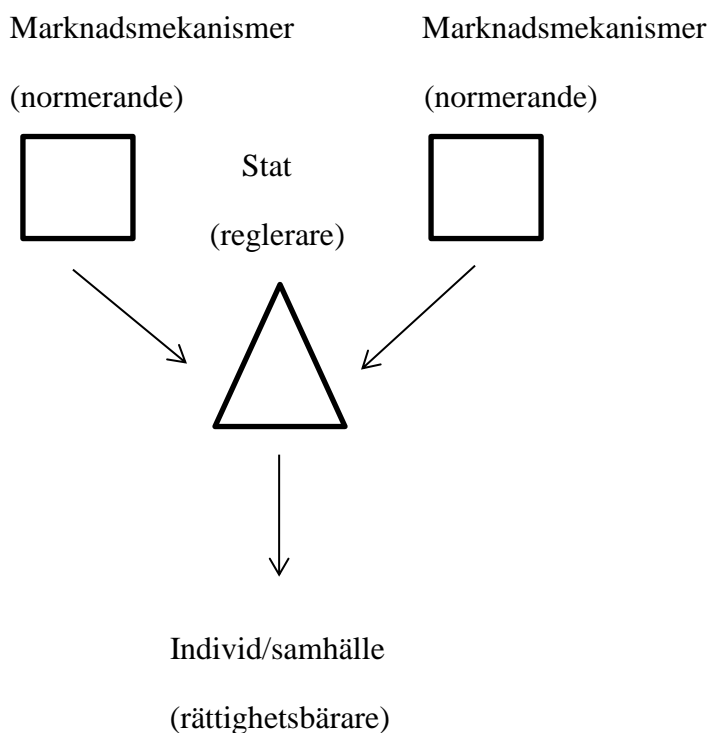
På samma sätt som man uppställer somliga villkor för vilka entiteter som kan erkännas som en stat, krävs ett visst maktomfång för att andra aktörer ska kunna anses som möjlig människorättskränkande aktör i den omfattningen att det kan påverka staters möjlighet att uppnå sina skyldigheter och därmed aktualisera ett ansvar. Denna typ av klassificering görs redan inom CSR, som med hållbarhetsredovisningens tänkta och utpekade efterföljare beroende på storleken på företaget och rörelsens allmänna fokusering främst på multinationella företag. Ett pluralt förhållande ska däremot utgöra en relation som tar i beräkning den faktiska ansvars- och skyldighetsrollen och har vidare som roll att just belysa maktens pluralitet och hur makter interagerar med varandra. Därför är det intressant att utvidga de traditionella villkoren för hur man klassificeras olika entiteter för att kunna identifiera nya former av organisering och maktutövning. För att kunna göra detta krävs en bredare syn på makt och en diskussion kring den autonoma entiteten och hur man kan klassificera aktörer på ett alternativt sätt utefter den faktiska handlingskraften som aktörerna har. Detta kan inte göras genom en ren kategorisering efter identifikationen som typ av aktör, vilket är en vanlig grund för klassificering. Den breddade synen på autonomi utgår däremot från en klassificering genom att identifiera aktörer med inre självstyre och yttre handlingskraft. På så sätt kan man få en bredare grund för utkrävande av skyldigheter som i sin tur har en starkare korrelation med det aktuella problemområdet.

Detta upplyftande av andra maktaktörer är nödvändigt för att kunna redogöra för att det i dagsläget är genom själva subhumaniteten (marknaden) som de som vi ser som annanheten (utvecklingsländer) kan bli en del av det vi ser som humaniteten (de västerländska industriländerna). Uppställandet av utvecklingsländerna som det andra och inte en del av det hela. Inte som en reaktion på vårt utan som ett tillkortakommande av det egna. Detta betraktelsesätt upprätthåller föreställningen om en makt- och statsuveränitet som i sin tur vidhåller den enhetliga bilden kring statens ansvar och skyldighet. Som tidigare redovisats tar marknadsmekanismerna uttryck genom rättigheterna på så sätt att globaliseringen och marknaden blir en grund till rättigheterna i sig. På samma gång anses inte marknaden kunna

stå ansvarig för de människorättsliga kränkningarna. Marknaden blir därmed den egentliga suveränen i förhållande till Gudsbilden med hänvisning till dess orörlighet. På samma sätt som Gud inte syns, syns inte heller marknaden utan den agerar genom andra. Bland detta problematiseras därmed föreställningen kring statsuveränitetens makt över den nationella lagstiftningen.

Det finns således främst ett typ av förhållande som denna relation blir aktuell för och därmed påverkar staters vidare handlande, som kräver en utvidgad diskussion för att komma att bli aktuell för reglering. Den överstatliga exempelmodellen som redovisas nedan tar sikte på de aktörer och förhållanden där de multinationella företagen har, endast genom sin potentiella och önskvärda närvaro i att välja ett land som producerande leverantör, makt att influera den nationella lagstiftningens utformning. Detta utgörs således av ett förhållande där företagen de facto kan stå över staten, inte i ett formellt hänseende men i ett reellt sådant. Det är sedermera detta förhållande som når individen, i form av den nationella lagstiftningen som i sin tur påverkar hur väl staten lever upp till att fullgöra sina skyldigheter med hänseende till de mänskliga rättigheterna.

Exempelmodell

Även om företag således utgör en maktaspekt tar sig makten följaktligen uttryck genom staten för att kunna legitimeras, då företag inte kan likställas med staten med hänsyn till dess roll som formell rättsapparat. Det är en maktprocess, inte endast inom makten utan även makter emellan. Som Gustafsson och Vinthagen förklarar går makt utöver staters suveränitet på grund av maktens pluralitet på samma gång som det fortfarande är staten som är den väsentliga instansen för den formella och avgörande maktutövningen.¹⁵⁰ Statens territoriellt

¹⁵⁰ Gustafsson och Vinthagen (2010) s. 647.

ledande ställning och grundläggande legitimitet för reglering ger den en huvudroll i det globala sammanhanget. När makten går genom staten kan därmed den inhemska regleringen fortfarande utgöras av en statlig maktutövning som vidare skyddas och legitimeras med hänvisning till statsuveräniteten. Detta trots att någon maktsuveränitet dock inte går att tala om i egentlig mening i detta hänseende vilket skulle kunna legitimera statssuveränitetens utfall. Makten kan därmed inte förenklas till att endast utgöras av statens suveränitet när marknadsmakten även kan ta sig uttryck inom nationalstaten och genom den tänkta statssuveräniteten. Det som blir tydligare genom detta är därmed att eftersom vi ser den monistiska makten som centrerad till staten, utgörs vårt tankesätt kring vilka rättigheter som kan kränkas, även begränsade till dem som är kopplade till statsmakten. Kopplingen till andra aktörer görs inte eftersom bristerna utmynnar från den reglerande staskärnan och synen på staten som den fundamentala enheten.

Statssuveräniteten som det centrala maktcentrumet och grund för rättens utformande utgör därmed inte endast en legitimitet för staten att utöva makt, men även en legitimitet för andra aktörer att utöva sin maktpåverkan genom staten i avsaknad av en dominerande statlig handlingskraft. På så sätt uppstår en rättslig realitet som har en benägenhet att tillgodose vissa intressen framför andra genom att olika makter influerar statens roll som rättsapparat. Detta görs dock, och utgör ett av de viktigaste elementen av maktkonflikten och maktutövningen, utan att ta över den formella makten. Det sker därmed en missvisande syn kring statens lagstiftande förmåga då legitimiteten kring statssuveräniteten hämtas från att den är dominerande över andra makter. Allt efter att somliga delar av statens lagstiftande makt går förlorad på den nationella nivån uppstår därmed andra nivåer som blir strategiskt viktiga som den övernationella globala marknadsnivån där CSR-normeringen skapas. Detta betyder inte att den gamla hierarkin försvinner eller att statsmakten förloras, men att vissa av dess funktioner förändras som ett resultat av olika marknadspraktiker och institutionella förhållanden.¹⁵¹ Stater har därmed inte upphört att utgöra viktiga eller mäktiga aktörer för den delen men de är däremot inte suveräna aktörer i den bemärkelsen som de talas om. Staten utövar inte exklusiv makt över det egna territoriet och detta måste tas i beräkning när man evaluerar den nationella regleringen.

Förståelsen för den maktpluralistiska påverkan kring de mänskliga rättigheterna behöver därmed ett extraterritoriellt skydd och förståelsen kan inte fortsätta att grundas på ett jurisdiktionsavgränsat perspektiv. Eftersom detta inte sker nu blir marknadsmakten inte klanderbar just eftersom den inte ses som centrerad till statsmakten, trots att den ekonomiska ordningen får ett institutionellt skydd genom dess påverkan över lagstiftningen. Denna utvidgade förståelse kring maktpluralitet tar ställning till en ny form av skydd som avviker från historiska roller för att kunna säkerställa ett ansvarsförhållande gentemot de multinationella företagen eftersom de inte anses utgöra varken statliga aktörer eller inhemska aktörer. Detta eftersom, som tidigare redovisats för, företagen inte handlar som en direkt aktör, varken med hänsyn till lagstiftningen eller till produktionsledningen.

¹⁵¹ Sassen (2007) s. 445.

Således kan företagens skyldigheter snarare utgöras av ett sådant system där deras verksamhet överlappar staternas ansvar och dess möjlighet att uppfylla sina egna åtagna skyldigheter. Det blir därmed ett underligt förhållande, ur den liberala rättighetsideologiska synen, där staten som individer ska skyddas ifrån i sin tur kräver ökad statlig makt för att den i sin tur ska kunna uppfylla sina åtaganden att skydda individen från staten. Genom ovanstående exemplifierande modell förklaras dock mekanismen genom att det uppstår flera skyddsförhållanden där ekonomiskt utsatta stater skyddas från multinationella företags inflytande för att genom detta kunna säkerställa den inhemska regleringens skydd för hela samhällen. För att i större mån kunna tillförsäkra att den faktiska människan ska kunna få uppleva det inneboende värde som rättssubjektet uttrycks ha i ingressen till FN-deklarationen, krävs en rättslig reglering som förändrar den strukturella förbindelsen mellan statssuveräniteten och marknadsskursen.

10 Avslutande reflektion

Det är av värde att upprepa att markeringen kring rätten som enklare eller svårare genomförd inte bygger på föreställningen om rättens eget inneboende ställningstagande för något framför något annat. Rätten som sådan har inte någon egen handlingskraft att fatta ett sådant ställningstagande fristående från sfären den agerar inom. Det är därmed inte alltid de mänskliga rättigheterna som sådana som är svåra att genomföra utan detta görs alltid i en kontext av det rådande systemet. Detta görs med hänvisning till vilka krav som vi anser att rättigheter kan medföra och vilka konsekvenser på andra sektorer som vi accepterar. Det är således diskursen som uppställer gränser för eventuella svårigheter eller möjligheter utefter den dess intressen och prioriteringar. Rätten måste därmed lyftas fram i sin disciplinerande funktion i vilket den reducerar tänkandets gränser för vad som potentiellt skulle kunna vara verklighet och vad som tvärtemot utgör ett fördunklande av verkligheten.

Det kan därmed, utifrån ett rättighetsperspektiv, inte utgöra den ekonomiska diskursen som sätter tolkningsramar för vad som anses ingå inom rättighetsfären. Detta eftersom rättigheternas tänkta funktion innebär att skydda från makt i första hand. Regleringen kommer därmed att fortsätta att utvecklas i den takt som vi sett med allt fler normer som maskerar det fulla behovet genom principiella ställningstaganden för att hantera rörelsers påtryckning för ett maktskifte. Det handlar inte om att rätten inte ska tillåtas att vara ett uttryck för värderingar och samhällliga avvägningar utan det handlar om att lyfta fram och klart redogöra för vilka avvägningar man gör, så att man alltid är medveten om rättens ställningstaganden och varför rättens gränser dras där de dras. Det handlar om att vara öppen med att rätten blir det som vi bestämmer att den ska vara. Det finns inget varande att upptäcka innan detta skapande sker.

Det handlar dock även om det praktiska arbetet och vad som faktiskt görs, vilket är en prioritering av särintressen framför kollektiva intressen. Rättvisan kommer därmed fortsätta att vara svår att uppnå när den ställs relativt till ekonomiskt värde och när kortsiktiga intressen slår ut långsiktiga. Det krävs en evaluering av vilken typ av reglering som anses lämplig för att minska gapet mellan rättssubjektet som uttrycks i de mänskliga rättigheterna och den faktiska fysiska människan som dessa rättigheter talar om. Så även om rätten är med och skapar ramarna för verkligheten och därmed gör det svårare att genomföra vissa värden framför andra i praktiken, är det däremot inte en legitimitet för att inte försöka förändra denna disciplinering och därmed våra regleringsmöjligheter. Om vi gör ett försök till att tänka utanför marknadssdiskursen, är mänskliga rättigheter som underordnas marknaden att ses som rättigheter i sin egentliga mening? Jag anser att CSR i detta hänseende inte är hållbart.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Borglund, Tommy m.fl., *CSR - en guide till företagets ansvar*, Sanoma Utbildning, Stockholm, 2012.

Brown, Wendy, *Inhägnande stater, avtagande suveränitet*, Tankekraft 2011.

Dahlman, Christian, *Rätt och rättfärdigande – En tematisk introduktion i allmän rättslära*, 2 uppl, Studentlitteratur, Lund, 2010.

Grafström, Maria, Göthberg, Pauline & Windell, Karolina, *CSR: Företagsansvar i förändring*, Liber, 2 uppl, 2015.

Gustafsson, Håkan, *Dissens: om det rättsliga vetandet*, skrift 9, Jure Förlag, Göteborg, 2011.

Hydén, Håkan, *Normvetenskap*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, 2002.

Hydén, Håkan, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, Studentlitteratur, Lund, 2002.

Hydén, Håkan & Hydén, Therese, *Rättsregler: en introduktion till juridiken*, 7 uppl, Studentlitteratur, Lund, 2016.

Jutterström, Mats & Norberg, Peter, *Företagsansvar – CSR som managementidé*, Studentlitteratur, Lund, 2011.

Mathiesen, Thomas, *Rätten i samhället – En introduktion till rättssociologi*, Studentlitteratur, Lund, 2010.

Nietzsche, Friedrich, *The Gay Science*, 1882.

Oxford, *International Law Text*, Oxford University Press, 2015.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, 3 uppl, Nordstedts juridik, Stockholm, 2015.

Sassen, Saskia, *Territorium, makt, rättigheter; sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern*, Atlas, Stockholm, 2007.

Artiklar

Brubeck, Marcia, *Law as symbol: A Jungian Analysis*, 24 Connecticut Law Review, 1992, 567–598.

Chanet, Leen. Wouters, Jan, *Corporate Human Rights Responsibility: A European Perspective*, 6 Nw. U. J. International Human Rights, 2008, 262–303.

Eriksson, Lars D., *Utkast till en marxistisk jurisprudence*, Retfærd, nr 11, 1979, 41–54.

Guski, Roman, *Autonomy as sovereignty: On Teubner's Constitutionalization of Transnational Function, Regimes*, 11 *International Journal of Constitutional Law*, 2013, 523–536.

Gustafsson, Håkan, *Taking Social Rights Seriously (I)*, *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 4-5/2005, Universitetsforlaget, 2005, 439–490.

Gustafsson, Håkan. Vinthagen, Stellan, *Rättens rörelser och rörelsernas rätt*, *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, vol. 123, 4 og 5/2010.

Hastings, Gerard, *CSR: The Parable of the Bad Samaritan*, *Social Marketing Quarterly*, Vol. 22(4), 2016, 280–289.

Hägg, Claes, *OECD:s riktlinjer för multinationella företag*, *SvJT*, 1983, 126–131.

Macmillan, Fiona, *The Emergence of the World Trade Organization: Another Triumph of Corporate Capitalism?* F Johns, R Joyce & S Pahuja (eds), *Events: The Force of International Law*, Routledge/Taylor & Francis. London, 2010.

Teubner, Gunther, *Self-Constitutionalizing TCNs – On the Linkage of Private and Public Corporate Codes of Conduct*, 18 *Indiana Journal Global Legal Studies*, 2011, 617–638.

Elektroniska källor

European Commission, *Corporate Social Responsibility (CSR)*, http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_sv (hämtad 2017-12-05).

European Commission, Press release, *Corporate Social Responsibility: a new definition, a new agenda for action*, 2011-10-25, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-730_en.htm (hämtad 2017-12-05).

EU-Lex, *Glossary of Summaries*, Green Paper, http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/green_paper.html (hämtad 2017-12-07).

H&M, <http://www.hm.com/se/> (hämtad 2017-10-08).

H&M, *Sustainability Commitment*, <http://sustainability.hm.com/en/sustainability/commitments/choose-and-reward-responsible-partners/code-of-conduct.html> (hämtad 2017-10-27).

H&M, *Supplier List*, <http://sustainability.hm.com/en/sustainability/downloads-resources/resources/supplier-list.html> (hämtad 2017-11-02).

OECD, *Members and partners*, <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/> (hämtad 2017-10-24).

Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, *ILO*, <http://www.manskligarattigheter.se/sv/vem-gor-vad/forenta-nationerna/ilo> (hämtad 2017-10-03).

United Nations, *Status of ratification*, 2017-12-11, <http://indicators.ohchr.org/> (hämtad 2017-12-14).

Internationella dokument och rapporter

Baumann-Pauly, Dorothée & Labowitz, Sarah, NYU Stern, Center for Business and Human Rights, *Beyond the Tip of the Iceberg: Bangladesh's Forgotten Apparel Workers* (2015) http://people.stern.nyu.edu/twadhwa/bangladesh/downloads/beyond_the_tip_of_the_iceberg_report.pdf.

Clean Clothes Campaign, *Tailored Wages - Are the big brands paying the people who make our clothes enough to live on?* (2014) http://fairtradecenter.se/sites/default/files/Tailored%20Wages_2014_0.pdf.

European Commission, *A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility* (2011) [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0681/com_com\(2011\)0681_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0681/com_com(2011)0681_en.pdf).

European Commission, Commission Staff Working Document, *On Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights - State of Play* (2015) https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/swd_2015_144_f1_staff_working_paper_en_v2_p1_818385.pdf.

European Commission, *Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility* (2001) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52001DC0366&from=EN>.

Fair Labor Association, *2017 Annual Public Report* (2017) http://www.fairlabor.org/sites/default/files/documents/reports/2017_fla_apr.pdf.

H&M, *Sustainability Commitment* (2016) https://sustainability.hm.com/content/dam/hm/about/documents/en/CSR/Sustainability%20Commitment/Sustainability%20Commitment_en.pdf.

H&M, *The H&M Group Sustainability Report 2016* (2016) http://about.hm.com/content/dam/hmgroup/groupsite/documents/masterlanguage/CSR/reports/2016%20Sustainability%20Report/HM_group_SustainabilityReport_2016_FullReport_en.pdf.

H&M, *Uppförandekod*, andra versionen (2010) http://sustainability.hm.com/content/dam/hm/about/documents/sv/CSR/codeofconduct/Code%20of%20Conduct_sv.pdf.

ILO, *Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy*, Fifth edition (2017) http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/--multi/documents/publication/wcms_094386.pdf.

OECD, *OECD:s riktlinjer för multinationella företag: rekommendationer om ansvarsfullt företagande i internationella sammanhang* (2010)
<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/MNEguidelinesSVENSKA.pdf>.

Regeringskansliet, *Handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter* (2015)
<http://www.regeringen.se/contentassets/1012abb0e5a84defa089a77eb6a5ee21/handlingsplan-for-foretagande-och-manskliga-rattigheter.pdf>.

SOMO, *Hidden subcontracting in the garment industry* (2015) <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/2015/09/Hidden-subcontracting.pdf>.

Fair Labor Association Reports

Fair Labor Organisation, *Workplace Monitoring Reports*, H&M,
<http://www.fairlabor.org/transparency/workplace-monitoring-reports> (hämtade 2017-10-09).

Kina, 2006

bedömningsnummer:

440015385E
440015388E
440015462E
440015463E
440015464E
440015465E
440015476E
440015477E
440015491E

Kina, 2015

bedömningsnummer:

AA0000001888
AA0000001906

Indien, 2013

bedömningsnummer:

AA000000033

Indien, 2014

bedömningsnummer:

AA0000000535
AA0000000544
AA0000000593
AA0000000620

Turkiet, 2015

bedömningsnummer:

AA0000001759
AA0000001838
AA0000001849
AA0000001863

AA0000001895
AA0000001908
AA0000001967

TV-program

Uppdrag granskning, *Brännbart mode*, Sveriges television, SVT 1, 22 november, 2017.

Jag, Petra Baalbaki, registrerades på kursen första gången HT 2017. Jag har inte omregistrerats och inte deltagit i något tidigare examinationstillfälle.